

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

***Jeho temné esence: Ateismus v trilogii
Philipa Pullmana***

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Jajtner, Ph.D.

Autor práce: Jitka Ertelová

Studijní obor: Bohemistika – Anglický jazyk a literatura

Ročník: 3.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Chodov u Karlových Varů 13. května 2013

.....
Jitka Ertelová

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Tomáši Jajtnerovi, Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky, jakož i za odborné a svědomité vedení celé mé práce.

ANOTACE

Bakalářská práce *Jeho temné esence: Ateismus v trilogii Philipa Pullmana* si klade za cíl analyzovat ateistické elementy ve fantasy trilogii *Jeho temné esence* (*Zlatý kompas*, *Jedinečný nůž*, *Jantarové kukátko*) britského spisovatele Philipa Pullmana. Úvodní části práce stručně představí autorův život, tvorbu, inspirační zdroje trilogie a kritické přijetí *Jeho temných esencí*. V prostřední části práce jsou popsány druhy ateismu a obsahy jednotlivých knih trilogie. Poslední část práce se věnuje analýze ateistických elementů v trilogii, respektive rozboru zpracování náboženských témat a myšlenkových a náboženských proudů. V samotném závěru jsou obecně shrnuty poznatky z analýzy zmíněných prvků.

ANNOTATION

The aim of this bachelor thesis is to analyse atheistic elements in Philip Pullman's fantasy trilogy *His Dark Materials* (*The Golden Compass*, *The Subtle Knife*, *The Amber Spyglass*). The introductory parts of the thesis briefly describe the life of the writer, his literary output, inspirational sources of the trilogy and a critical reception of *His Dark Materials*. The middle parts of the thesis deal with various types of atheism and describe the contents of the volumes of Pullman's trilogy. The last part contains the analysis of atheistic elements in the trilogy, specifically the analysis of religious topics and ideological and religious movements. The conclusion generally summarizes findings of the analysis of the above-mentioned elements.

OBSAH

Úvod	8
1. Život a tvorba Philipa Pullmana	10
2. Náměty a inspirační zdroje <i>Jeho temných esencí</i>	12
2.1 John Milton – <i>Ztracený ráj</i>	12
2.2 Dílo Williama Blakea	14
2.3 Heinrich von Kleist – <i>O loutkovém divadle</i>	15
3. Kritické přijetí <i>Jeho temných esencí</i>	16
4. Ateismus a jeho podoby	20
4.1 Rozdělení jednotlivých typů ateismu	20
4.2 Typy ateismu zaměřené na doktrínu/životní praxi	20
4.2.1 Praktický ateismus	20
4.2.2 Teoretický ateismus	20
4.2.3 Militantní ateismus	21
4.3 Typy ateismu podle důrazu na odmítání náboženství	21
4.3.1 Humanistický ateismus	21
4.3.2 Sociální ateismus	22
4.3.3 Scientistní ateismus	22
4.4 Philip Pullman a Nový ateismus	23
5. Obsahy jednotlivých dělů <i>Jeho temných esencí</i>	24
5.1 <i>Zlatý kompas</i>	24
5.2 <i>Jedinečný nůž</i>	26
5.3 <i>Jantarové kukátko</i>	28
6. Ateismus v <i>Jeho temných esencích</i>	30
6.1 Zabití Boha	30
6.1.1 Aurotita jako Blakeův Urizen	31
6.2 Prach	33
6.3 Církev	34
6.4 Divoženky	36
6.5 Daemoni	37
6.6 Pád do hříchu	39
6.7 Gnostické pojetí pádu do hříchu	40
6.8 Nový pád	41

6.8.1 Lyra jako nová Eva?	42
6.9 Prvotní hřích	43
6.10 Nevinnost a zkušenost	44
6.11 Andělé	45
6.11.1 Metatron	46
6.12 Lord Asriel – Anděl nebo Miltonův Satan?	46
6.12.1 Azrael	47
6.12.2 Ariel	47
6.12.3 Azazel	47
6.12.4 Lord Asriel jako Miltonův Satan	48
6.13 Nebe a země mrtvých	49
6.14 Království nebeské a nebeská republika	50
Závěr	53
Seznam použité literatury	57

ÚVOD

Nebývá příliš obvyklé, aby literární díla, která jsou určena dětem a dospívajícím, vyvolala po svém uvedení na knižní trh tak bouřlivé a navíc mnohdy i velmi protichůdné reakce. Britskému spisovateli Philipu Pullmanovu, jednomu nejznámějších současných ateistů a kritiků náboženství, se to však podařilo – jeho knižní trilogie *Jeho temné esence* (*His Dark Materials*) a podle stejnojmenného prvního dílu natočený hollywoodský film *Zlatý kompas* (*The Golden Compass*), se staly náměty často nebývale vášnivých debat mezi věřícími a nevěřícími. Trilogie se rovněž stala středem zájmu a pozornosti i v kruzích odborné veřejnosti, o čemž svědčí rozsáhlé množství publikací věnovaných *Jeho temným esencím*. Pullmanova trilogie vyšla i v České republice, ale ze strany české odborné veřejnosti se jí nedostalo takové pozornosti, jaké se jí dostalo ve světě (především ve Spojených státech amerických a spisovatelově rodné vlasti). A to je také důvodem, proč v bakalářské práci nejsou zahrnuty zdroje v českém jazyce.

V úvodní části mé práce v krátkosti nastíním život autora *Jeho temných esencí*, zmíním jeho tvorbu, která zahrnuje jak knižní tituly pro dospělé, tak díla určená čtenářské veřejnosti nižší věkové kategorie. Dále se bude zmíněn zásadní úspěch *Jantarového kukátka* (*The Amber Spyglass*), posledního dílu Pullmanovy trilogie.

V následující části práce budou představeny tři hlavní inspirační zdroje *Jeho temných esencí*. Mezi tyto stěžejní zdroje patří především epos *Ztracený ráj* (*Paradise Lost*) od Johna Milтона. Dalším neméně významným inspiračním zdrojem je pak spis *O loutkovém divadle* (*Über das Marionettentheater*), pocházející od německého dramatika a publicisty 18. století Heinricha von Kleista a konečně posledním z inspirujících děl je celoživotní dílo Williama Blakea. Všechna tato zmíněná díla budou stručně představena a zasazena do kontextu Pullmanovy trilogie.

Ve třetí části své práce se budu věnovat kritickému přijetí *Jeho temných esencí*. Budou zde zmíněny jak pozitivní pochvalné reakce, tak i negativní odezva na Pullmanovu trilogii. Rovněž uvedu některé názory vybraných představitelů církve a nastíním problematiku týkající se celkového vyznění trilogie. Ta totiž, podle některých kritiků, nemusí nést ateistické poselství.

Čtvrtá část práce charakterizuje a blíže vysvětluje samotný pojem ateismus, představí některé druhy ateismu a poukáže na spojitost mezi Pullmanem a současným hnutím tzv. Nového ateismu.

V páté části blíže stručně nastíním děj jednotlivých dílů trilogie. Rovněž se zde pokusím představit, popsat a vysvětlit pojmy, typické a hojně používané napříč celou trilogií, jako jsou například daemoni, Prach a alethiometr.

Šestá část bude zaměřena na analýzu v trilogii zpracovaných prvků ateismu, respektive jakým způsobem jsou v trilogii použity výše uvedené inspirační zdroje, základy křesťanské víry, odkazy na apokryfy a jiné náboženské koncepty (panentheismus, gnosticismus). V analýze blíže představím například všeobecně známý biblický příběh o pádu do hříchu, koncepty Boha, církev, postavu Satana a anděly.

V samotném závěru se pokusím shrnout své poznatky z analýzy zmíněných prvků a pokusím se odpovědět na otázku, zda trilogie může být označována za „ateistickou“ anebo zda se, navzdory Pullmanovu přesvědčení, může stát novodobou křesťanskou klasikou.

1. ŽIVOT A TVORBA PHILIPA PULLMANA

Britský spisovatel Philip Pullman se narodil 19. října 1946 v Norwichi ve Spojeném království. Jeho otec sloužil u královského bojového letectva a rodina se tak záhy přestěhovala do Jižní Rhodesie (dnešního Zimbabwe). Po tragické smrti otce, když byl v roce 1953 zabit keňskými teroristy z povstaleckého hnutí Mau Mau, žil Philip Pullman i se svým bratrem u prarodičů v Norfolkku. Dědeček byl knězem Anglikánské církve a tak mladý Pullman brzy přišel do kontaktu s *Biblií krále Jakuba* (*King James Bible*) a *Knihou společné modlitby* (*The Book of Common Prayer*), oficiálními bohoslužebnými knihami Anglikánské církve a dalších církví patřících do Anglikánského společenství (Anglican Communion).¹

Během studií na střední škole v Harlechi (Wales) se Pullman s obdivem zajímal o metafyzické básníky, velšského básníka Dylana Thomase a také se pokoušel psát vlastní poezii. V té době se rovněž seznámil i se stěžejním dílem anglické poezie – epickou básní *Ztracený ráj* (*Paradise Lost*, 1667) od anglického barokního básníka Johna Milтона. To ho natolik ovlivnilo, že později Pullman použil motiv básně i některé verše ve své trilogii *Jeho temné esence*. Po absolvování studií na Oxfordu se Pullman začal živit jako učitel angličtiny. V roce 1972 pak vydává svou první knihu *Strašidelná bouře* (*The Haunted Storm*) a o deset let později také první knihu pro děti s názvem *Count Karlstein*. Od roku 1985 vytvořil několik dětských titulů s hlavní hrdinkou Sally Lockhartovou – *Rubín v kouři* (*The Ruby in the Smoke*), *Stín na severu* (*The Shadow in the North*, 1986), *Tygr ve studni* (*The Tiger in the Well*, 1990) a *Cínovou princeznu* (*The Tin Princess*, 1994).^{2,3} Sám autor tuto sérii označuje jako „historické thrillery nebo staromódní viktoriánské krváky.“⁴

První dvě knihy Philipa Pullmana určené dospělým vyšly už v sedmdesátých letech, avšak Pullman se věnoval hlavně psaní knih pro děti a mládež. Před třemi lety vydal další knihu určenou dospělým čtenářům, a sice *Dobrého člověka Ježíše a darebáka Krista* (*The Good Man Jesus and the Scoundrel Christ*, 2010).

¹ Jedná se o sdružení lokálních autonomních církví, které se hlásí k Anglikánské církvi.

² SQUIRES, Claire. *Philip Pullman's His Dark Materials Trilogy: A Reader's Guide*. New York: Continuum, 2003. s. 9-11.

³ TUCKER, Nicholas. *Darkness Visible: Inside the World of Philip Pullman*. London: Wizard Books, 2003. s. 3-21.

⁴ “Historical thrillers, that's what these books are. Old-fashioned Victorian blood-and-thunder.” PULLMAN, Philip. *Sally Lockhart Quartet*. [online]. Philip Pullman Official Website. Dostupný z www: <<http://www.philip-pullman.com/pages/content/index.asp?PageID=72>>

Pullmanovy knihy pro děti a mládež lze rozdělit do tří kategorií. První z nich tvoří dobrodružné příběhy, zahrnující i romány z viktoriánské Anglie, ve kterých účinkují Sally Lockhartová a její přátelé. Druhou kategorií jsou pohádky – *Hodinový strojek aneb Příběh na jedno natažení* (*Clockwork, or, All Wound Up*, 1995) a dále například *Byl jsem krysa aneb Šarlatové střevíčky* (*I Was a Rat! or the Scarlett Slippers*, 1999) a *Perák Jack* (*Spring-Heeled Jack*, 1989). Poslední skupinou jsou pak realistické romány pro teenagery, které obsahují prvky nadpřirozena a prvky dobrodružné literatury – *Stržený most* (*The Broken Bridge*, 1990) a *Motýlí tetování* (*The Butterfly Tattoo*, 1992).⁵

Celosvětovou popularitu však Pullmanovi zajistila až trilogie *Jeho temné esence* (*His Dark Materials*, do češtiny přeložena i pod názvem *Jeho šerá hmota*), které se prodalo více než patnáct milionů výtisků. Trilogie vzbudila značný ohlas jak mezi čtenáři, tak i mezi literárními kritiky. Trilogii (český název, pod jakým kniha vyšla v roce 2007 v nakladatelství Argo) tvoří následující svazky — *Zlatý kompas* (*Northern Lights*, ve Spojených státech amerických kniha vyšla pod názvem *The Golden Compass*, 1995), *Jedinečný nůž* (*The Subtle Knife*, 1997) a *Jantarové kukátko* (*The Amber Spyglass*, 2000).

Jednotlivé díly trilogie získaly několik ocenění. Za všechny jmenujme prestižní Whitbreadovu cenu v kategorii Kniha roku, kterou autor obdržel v roce 2001 za poslední svazek *Jeho temných esencí*, přičemž *Jantarové kukátko* se tak stalo historicky první dětskou knihou, které se podařilo zvítězit v kategorii, jíž obvykle dominuje četba určená pro dospělé. O tom, že knihy nebyly jednoznačně zařaditelné buď mezi dětskou literaturu, nebo literaturu pro dospělé, svědčí například i to, že jednotlivé díly trilogie vycházely s odlišnými verzemi obálek – příslušnost k dětskému titulu navozovala grafika obálky s motivem zvířete a dětských představitelů (Lyry a Willa), zatímco obálky určené dospělým čtenářům zobrazovaly artefakty podle názvů trilogie (alethiometr, jedinečný nůž, jantarové kukátko).

⁵ SQUIRES, Claire: op.cit., s. 13-16.

2. NÁMĚTY A INSPIRAČNÍ ZDROJE JEHO TEMNÝCH ESENCÍ

Celá trilogie čerpá náměty hned z několika zdrojů. Především je to již zmíněný Miltonův *Ztracený ráj*, dále spis *O loutkovém divadle* (*Über das Marionettentheater*, 1810) německého dramatika a publicisty Heinricha von Kleista a dílo Williama Blakea. Sám Pullman k tomu poznamenává:

Vypůjčil jsem si řadu nápadů ze všech knih, které jsem kdy přečetl. Při psaní románu se řídím zásadou „Čti jako motýl, piš jako včela“, a pokud v mém příběhu narazíte na med, je to jen zásluhou skvělého nektaru, který jsem objevil v pracích lepších autorů. Tři dluhy ovšem musím zmínit především. První se vztahuje k eseji *O loutkovém divadle* Heinricha von Kleista, který jsem poprvé četl v překladu Iris Parryové v *Times Literary Supplement* z roku 1978. Druhý patří eposu Johna Milтона *Ztracený ráj*. Třetí se týká díla Williama Blakea.⁶

Kromě těchto tří základních zdrojů nalezneme v trilogii odkazy i na jiná díla. *Jantarové kukátko*, závěrečný díl trilogie, je uvedeno verši Johna Ashberyho, Rainera Maria Rilkeho a Williama Blakea. V české verzi *Jantarového kukátka*, kterou vydalo nakladatelství Argo, nahradil Blakeovy verše z *Ameriky: Proroctví* (*America: A Prophecy*) hymnus sira Roberta Granta *Chvalme Krále* (*O Workship the King*). Rovněž kapitoly *Jantarového kukátka* začínají úryvky z jiných děl. Vedle básní Milтона a Blakea se zde objevují například i citace z tvorby metafyzických básníků (John Donne, George Hebert, Andrew Marvell), romantických básníků (Samuel Taylor Coleridge, John Keats, George Gordon Byron), Emily Dickinsonové a také citace z *Bible*.

Odkazy na výše uvedené hlavní zdroje prostupují celou trilogií, proto budou jednotlivá zdrojová díla stručně uvedena a popsána.

2.1 John Milton – *Ztracený ráj*

K Miltonovu známému eposu odkazuje už samotný název Pullmanovy trilogie. Označení „his dark materials“ (jeho temné esence) najdeme v originálním textu *Ztraceného ráje* ve verších, které popisují poraženého Satana hledícího do propasti,

⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko*. Přel. D. Křesťanová. Argo, Praha. 2007. s. 459.

oddělující peklo, místo d'áblova exilu, od nebe. Satan v následujícím úryvku uvažuje, zda je možné, aby z chaosu vznikl jeden, či více nových světů:

„...Into this wild abyss,
The womb of Nature, and perhaps her grave,
Of neither sea, nor shore, nor air, nor fire,
But all these in their pregnant causes mixed
Confusedly, and which thus must ever fight,
Unless the almighty maker them ordain
His dark materials to create more worlds –
Into this wild abyss the wary fiend
Stood on the brink of hell and looked a while,
Pondering his voyage...”⁷

Jak originální verše, tak i český překlad této části eposu, uvozují samotnou trilogii. V překladu *Ztraceného ráje* od Josefa Jungmanna z roku 1811 nenalezneme „temné esence“, ale „tu látku mráкотnou“.⁸ K úvodu trilogie byl tak použit moderní překlad části eposu, ve kterém už jsou zmíněny „temné esence“:

„Do propasti té bouřné,
lůna přírody, či snad jejího hrobu,
jez není mořem, souší, vzduchem ni ohněm,
nýbrž tím vším v zmatené směsi svých vlastních
prazárodků, jimž vést je věčný boj spolu,
pokud z nich všemocný Tvůrce neučiní
své temné esence⁹ k tvorbě dalších světů,
do propasti té bouřné ostražitý démon
na pekla okraji stanuv chvíli hleděl
dumaje o své cestě...“¹⁰

Pullman svou inspiraci Miltonovým dílem popsal tak, že „se rozhodl napsal třídílný *Ztracený ráj*¹¹ pro dospívající.“¹² Miltonův epos pojednává o příběhu z knihy *Genesis* – o stvoření světa, ráji, Adamovi, Evě a prvotním hříchu. Milton k příběhu přidal události předcházející stvoření světa, a to boj padlých andělů v čele se Satanem proti Bohu, následné svržení padlých andělů, opětovnou vzpouru andělů, stvoření světa,

⁷ MILTON, John. *Milton: Poems*. London: David Campbell Publishers Ltd, 1996. s. 153.

⁸ JUNGSMANN, Josef. *Překlady I, Jana Miliona Ztracený ráj*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. s. 69.

⁹ Temnými esencemi se rozumí čtyři elementy, tj. vítr, oheň, vzduch a země.

¹⁰ MILTON, John v PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas*. Přel. T. Mika. Praha: Argo, 2007. s. 4.

¹¹ *Ztracený ráj* tvoří celkem dvanáct knih.

¹² “I set out to do *Paradise Lost* for teenagers in three volumes.” v SHARKLEY, Alix. *Books: Heaven, Hell, and the Hut at the Bottom of the Garden*. Interview with Philip Pullman. [online]. The Independent, 6.12. 1998 [cit. 1.2.2013] Dostupný z www: <<http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books-heaven-hell-and-the-hut-at-the-bottom-of-the-garden-1189628.html>>

Satanovu pouť po ráji, kde v převtělení za hada svede Evu k prvnímu hříchu. Zatímco Milton napsal své dílo se záměrem „spravedlnost stezek Páně osvědčiti před lidem,“¹³ Pullman si tento biblický mýtus přizpůsobil k obrazu svému — stejně jako pro Blakea, je i pro něj Satan hlavní postavou Miltonova eposu.¹⁴

2.2 Dílo Williama Blakea

William Blake nejenže vytvořil ilustrace ke *Ztracenému ráji*, ale také se k autorovi eposu vyjádřil ve své knize *Snoubení nebe a pekla* (*The Marriage of Heaven and Hell*, 1790 - 1793), ve které napsal: „Příčina, proč Milton psal v poutech, když psal o Andělech a Bohu, a proč psal svobodně, když psal o Ďáblech a Peklu, je ta, že byl opravdovým Básníkem z družiny Ďáblovy, aniž o tom věděl.“¹⁵ Blake tak naráží na fakt, že Miltonovy popisy d'áblů, pekla a samotného Satana jsou natolik zajímavé, že prakticky zastíňují ostatní postavy. Pullman v narážce na Blakeův komentář ke *Ztracenému ráji* sám o sobě prohlásil: „Jsem člen Ďáblovy družiny a jsem si toho vědom.“¹⁶ Blake se znovu vyjádřil k autorovi *Ztraceného ráje* v epické básni *Milton* (*Milton a Poem*, 1804 – 1811), v níž je popsán Miltonův návrat z věčnosti, aby mohl revidovat své předchozí názory na problematiku prvotního hříchu. Milton změnil své stanovisko a následně káže o odpuštění a sebeobětování.¹⁷

Co se samotného Blakeova *Snoubení* týče, *Nortonova antologie britské literatury* (*The Norton Anthology of English Literature*) ho hodnotí jako „útok na bázlivě konvenční a povýšenecké členy společnosti, stejně tak na mnoho standardních názorů ortodoxní křesťanské zbožnosti a morálky.“¹⁸

Součástí *Snoubení nebe a pekla* jsou i *Příslovní pekla* (*Proverbs of Hell*). Ty jsou jakousi „d'ábelskou“ variací na *Knihu přísloví* (*Příslovní Šalamounova*), jež je součástí *Starého zákona*. Blake zde například uvádí následující – „Vězení budována

¹³ JUNGSMANN, Josef: op.cit., s. 22.

¹⁴ SCOTT, Carole. Pullman's Enigmatic Ontology: Revamping Old Traditions in *His Dark Materials*. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman's Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 102.

¹⁵ BLAKE, William. *Snoubení nebe a pekla/William Blake; výbor z překladů Jaroslava Skalického a Otto F. Bablera*. Přel. O. F. Babler. Liberec: Dauphin, 1994. s. 2.

¹⁶ "I am of the Devil's party and know it." v BERTODANO, Helena de. *I'm of the Devil's party*. [online]. The Telegraph, 29.1. 2002 [cit. 2.3.2013] Dostupný z www:

<<http://www.telegraph.co.uk/culture/donotmigrate/3572490/I-am-of-the-Devils-party.html>>

¹⁷ TUCKER, Nicholas: op.cit., s. 157.

¹⁸ "[...] is a vigorous, deliberately outrageous, and at times comic onslaught against timidly conventional and self-righteous members of society as well as against stock opinions of orthodox Christian piety and morality." v STILINGER, Jack a Deidre Shauna LYNCH. *The Romantic Period*. v GREENBLATT, Stephen and M.H. ABRAMS. *Norton Anthology of English Literature Volume 2*. New York: W.W. Norton., 2010. s. 110.

jsou z kamenů Zákona, Nevěstince z cihel Náboženství.“¹⁹ a „Tygři hněvu jsou moudřejší než koně poslušnosti.“²⁰

Pullmana dále mohla inspirovat jedna z Blakeových prorockých knih, a to *První kniha Urizenova (The First Book of Urizen)*. Postava Urizena totiž vykazuje podobné rysy jako Autorita (Bůh) v *Jeho temných esencích*.²¹ (viz. kapitola *Zabití Boha*, str. 30).

2.3 Heinrich von Kleist – *O loutkovém divadle*

Jelikož se Pullman ve své trilogii zabývá i tématy poznání a nevinnosti, je třeba zmínit esej Heinricha von Kleista, v níž se autor formou dialogu mezi vypravěčem a tanečníkem zamýšlí nad přirozenou grácií pohybu loutek i otázkou, zda se lidé mohou vrátit k tomuto přirozenému půvabu, který ztratili. Během rozpravy dojdou k závěru, že „půvab se zjevuje nejryzeji v lidské stavbě těla, která buďto nemá žádné vědomí anebo disponuje nekonečným vědomím. To znamená v loutce anebo v Bohu.“²² Heinrich von Kleist dále soudí, že abychom se mohli vrátit do stavu nevinnosti, je třeba následovat příkladu Adama a Evy, a proto „musíme znovu jíst ze stromu poznání.“²³

¹⁹ BLAKE, William: op.cit., s. 182.

²⁰ BLAKE, William: op.cit., s. 183.

²¹ RAYMENT-PICKARD, Hugh: *The Devil's account : Philip Pullman and Christianity*. Darton Longman & Todd, London. 2004. s. 18.

²² „so findet sich auch, wenn die Erkenntnis gleichsam durch ein Unendliches gegangen ist, die Grazie wieder ein; so, daß sie, zu gleicher Zeit, in demjenigen menschlichen Körperbau am reinsten erscheint, der entweder gar keins, oder ein unendliches Bewußtsein hat, d. h. in dem Gliedermann, oder in dem Gott.“ von KLEIST, Heinrich. *Über das Marionettentheatre*. [online] Project Gutenberg-DE. [cit. 2.2.2013] Dostupný z www: <<http://gutenberg.spiegel.de/buch/593/1>>

²³ „Mithin, sagte ich ein wenig zerstreut, müßten wir wieder von dem Baum der Erkenntnis essen, um in den Stand der Unschuld zurückzufallen? Allerdings, antwortete er, das ist das letzte Kapitel von der Geschichte der Welt.“ v Tamtéž.

3. KRITICKÉ PŘIJETÍ JEHO TEMNÝCH ESENCÍ

Pullmanova trilogie bývá často srovnávána s jinými populárními fantasy sériemi, a to s *Pánem prstenů* (*The Lords of the Rings*) anglického spisovatele J.R.R. Tolkiena a *Letopisy Narnie* (*The Chronicles of Narnia*) irského autora C.S. Lewise. Srovnání je nasnadě – Tolkien a Lewis byli hluboce věřící křesťané (Tolkien se hlásil k římskému katolicismu, Lewis byl pokřtěn v irské anglikánské církvi, v době dospívání odpadl od víry, ve třiceti letech se stal laikem anglikánské církve). Pullman se vyjádřil o obou dílech:

Nemám rád Lewisovy knihy o *Narnii*, jeho rozřešení, jaké nabízí ohledně velkých otázek lidského života: Existuje Bůh? Jaký je smysl života? a všechny podobné záležitosti, kterými se zabývá opravdu do hloubky na rozdíl od Tolkiena, který o to ani nezavádí. *Pán prstenů* je v podstatě banální. *Narnia* je v zásadě vážná, i když se mi nelíbí odpovědi, s jakými Lewis přišel.²⁴

Lewisova populární sedmidílná série obsahující základní koncepty křesťanství je považována za klasické dílo dětské literatury. Pullman však Lewisovou sérii naprosto pohrdá, vyjádřil se o ní, že „je to jedna z nejdopornějších a nejjedovatějších knih, jaké jsem kdy četl a neuvěřitelně pohrdá dívkami a ženami. Je také očividně rasistická.“²⁵ Dále o ní prohlásil, že „po lásce a křesťanské lásce k bližnímu tu není ani stopy.“²⁶ Andrew Marr z Daily Telegraph porovnal autora křesťanské klasiky s Pullmanem a napsal, že „Pullman dělá pro ateismus to, co C. S. Lewis udělal pro Boha.“²⁷

Na rozdíl od obou spisovatelů se Pullman rozhodl napsat nový druh fantasy, kterou bychom mohli nazvat jako sekulárně humanistickou fantasy.²⁸

²⁴ “I dislike his Narnia books because of the solution he offers to the great questions of human life: is there a God, what is the purpose, all that stuff, which he really does engage with pretty deeply, unlike Tolkien who doesn't touch it at all. The Lord of the Rings' is essentially trivial. Narnia is essentially serious, though I don't like the answer Lewis comes up with.” v BUTLER, Robert. *Philip Pullman's Dark Arts. Interview with Philip Pullman*. [online]. Intelligent Life Magazine. 12/2007. [cit. 5.2.2013] Dostupný z www: <<http://moreintelligentlife.com/story/an-interview-with-philip-pullman>>

²⁵ “[...] monumentally disparaging of girls and women. It is blatantly racist.” v EZARD, John. *Narnia Books Attacked as Racist and Sexist*. [online]. The Guardian, 3.6. 2002. [cit. 5.2.2013] Dostupný z www: <<http://www.guardian.co.uk/uk/2002/jun/03/gender.hayfestival2002>>

²⁶ “[...] but of love, of Christian charity, [there is] not a trace.” v HARRIS, Paul. *Holy War Looms over Disney's Narnia Epic*. [online]. The Observer, 16.10. 2005. [cit. 10.2.2013] Dostupný z www: <<http://www.guardian.co.uk/uk/2005/oct/16/film.thechroniclesofnarniafilms>>

²⁷ “Pullman does for atheism what C.S. Lewis did for God.” v MARR, Andrew. *Pullman Does for Atheism What C.S. Lewis Did for God*. [online]. The Telegraph, 24.1. 2002. [cit. 6.2.2013] Dostupný z www: <<http://www.telegraph.co.uk/comment/3572210/Pullman-does-for-atheism-what-C-S-Lewis-did-for-God.html>>

²⁸ Pojem sekulární humanismus poprvé použil americký filosof a psycholog John Dewey (1859 – 1952). Mezi základy sekulární humanismu patří například náboženský skepticismus, racionalita, evoluce, etika založená na kritickém rozumu a na víře, že nemůže nadále hledat božího průvodce, ale my sami se musíme podílet na svém osudu

Ačkoliv jsou *Jeho temné esence* žánrově charakterizovány jako četba pro mládež, nabízí náměty k zamyšlení, které ocení především dospělí. Trilogie bývá rovněž označována jako proticírkevní/protikřesťanská a vyvolává bouřlivé polemiky mezi věřícími a nevěřícími. Záslouhou filmu *Zlatý kompas* (*The Golden Compass*, Chris Weitz, 2007) se dostalo Pullmanovu dílu velké pozornosti — dokonce takové, že předseda americké Katolické ligy Bill Donahue vyzval k bojkotu snímku s odůvodněním, že „Philip Pullman prodává ateismus dětem.“²⁹

Britský spisovatel a novinář Peter Hitchens označil Pullmana za „nejnebezpečnějšího autora v Británii“. Dále o něm, napsal, že „je anti-lewisovský, je to ten, za kterého by se ateisté modlili, pokud by tak vůbec činili.“³⁰ Peterův starší bratr Christopher, který patřil mezi vůbec nejznámější ateisty a kritiky náboženství, má na Pullmanovu trilogii jiný názor, označil ji za „skvostnou.“³¹

Faktem je, že se Philip Pullman nikdy svými názory na náboženství netajil, naopak, často poskytuje rozhovory, ve kterých dává svůj postoj jasně najevo: „Když se podíváte na organizované náboženství jakéhokoliv druhu - ať to je křesťanství ve všech svých obměnách nebo je to islám, či některé druhy radikálního hinduismu – všude, kde vidíte organizované náboženství, kněží a moc, vidíte krutost, tyranii a útlak. Je to skoro obecné pravidlo.“³²

Pullman mluví o svém ateismu velice otevřeně a je tedy poměrně vzácné najít publikovaný text, v němž by tento fakt nebyl zmíněn, a to ani když se jedná o spisovatelova díla. I kritici, kteří kladně hodnotí Pullmanovu trilogii, však spisovateli vytýkají to samé, za co on sám kritizuje C.S. Lewise, totiž za „kázání.“ Ve své recenzi Pullmanovy trilogie to vystihl Daniel P. Moloney: „Sám Pullman propadl tomuto zlozvyku. Ve třetím díle *Jeho temných esencí* tak porušuje žánrová pravidla fantasy,

tady na zemi.“ BURTON, Hatlen. Pullman's His Dark Materiále, a Challenge to the Fantasies of J.R.R. Tolkien and C.S. Lewis, with an Epilogu on Pullman's Neo-Romantic Reading of Paradise Lost. v LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman's Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State Univ Press, 2005. s. 92.

²⁹ „Atheism for kids. That is what Philip Pullman sells.“ v *The Golden Compass Sparks Protests*. [online]. CatholicLeague.org., 9.10. 2007. [cit. 6.2.2013] Dostupný z www: <<http://www.catholicleague.org/the-golden-compass-sparks-protest/>>

³⁰ “[...] the most dangerous author in Britain [...] He is the anti-Lewis, the one the atheists would have been praying for, if atheists prayed.” v HITCHENS, Peter. *This Is the Most Dangerous Author in Britain*. [online]. The Mail on Sunday., 27.1. 2002. [cit. 26.2.2013] Dostupný z www: <<http://home.wlv.ac.uk/~bu1895/hitchens.htm>>

³¹ “[...] that fabulous trilogy” v HITCHENS, Christopher. *Oxford's Rebel Angel*. [online]. Vanity Fair., 10/2002. [cit. 20.2.2013] Dostupný z www: <<http://www.vanityfair.com/culture/features/2002/10/hitchens200210>>

³² “When you look at organized religion of whatever sort — whether it's Christianity in all its variants, or whether it's Islam or some forms of extreme Hinduism — wherever you see organized religion and priesthoods and power, you see cruelty and tyranny and repression. It's almost a universal law.” v ROBERTS, Susan. “*A Dark Agenda?*” *Interview with Philip Pullman*. [online]. Surefish. 11/2002. [cit. 8.2.2013] Dostupný z www: <http://www.surefish.co.uk/culture/features/pullman_interview.htm>

aby si tak ulehčil kázání. Přestože je tak kniha pravděpodobně vhodnější pro děti, po umělecké stránce ji to vážně oslabilo.³³ Podobný názor sdílí i Minette Marrinová: „Třetí díl je zmražen chladnými prsty didaktismu – zjevný didaktismus je pro umění smrtící, kouzlo příběhů je pro moralizování příliš nezachytitelné.“³⁴

Někteří kritici použili i ostřejší hodnocení, jako například Leonie Caldecottová z *Catholic Herald*: „Pullmanovy knihy si zasluhují shořet na hranici daleko více než *Harry Potter*.“³⁵ Tím však nechtěla říci, že by se měly pálit jakékoliv knihy, jen se pozastavila nad tím, že zatímco *Harry Potter* vzbudil u některých amerických konzervativních věřících značné nesympatie, Pullmanova trilogie zůstala téměř bez povšimnutí. To ostatně zaznamenal i Pullman. Romány britské spisovatelky Joanne K. Rowlingové o mladém čaroději podle některých konzervativních věřících podporují čarodějnictví a homosexualitu. Pullman to okomentoval slovy: „Překvapilo mě, jak málo mě kritizovali. *Harry Potter* to všechno schytl.... říkám věci, které jsou daleko podvratnější než cokoli, co chudák starouš Harry kdy řekl. Mé knihy jsou o zabítí Boha.“³⁶

Naproti tomu Rowan Williams, současný arcibiskup z Canterbury (představený Anglikánské církve), doporučil Pullmanovu trilogii jako vhodnou četbu na hodiny náboženství. Dle jeho názoru nejsou *Jeho temné esence* útokem na křesťanství, ale poukazují na útlak ve jménu víry a na nebezpečí dogmatismu.³⁷

Kate Kellawayová označila Pullmana za „ateistu s posláním“³⁸ a rovněž naznačila, že *Jeho temné esence* jsou součástí tohoto poslání. Pullman však odmítá,

³³ “[...] falls prey to that same bad habit himself. Indeed, to facilitate his preaching, he breaks many of the rules of fantasy-writing in this third volume, and although this probably makes his novel more appropriate for children, it seriously weakens it as art.” v MOLONEY, Daniel P. *An Almost Christian Fantasy*. [online]. First Things. 12/2001. [cit. 8.2.2013] Dostupný z [www: <http://www.firstthings.com/article/2007/12/001-an-almost-christian-fantasy-18>](http://www.firstthings.com/article/2007/12/001-an-almost-christian-fantasy-18)

³⁴ “This third book is frostbitten in parts by the freezing fingers of didacticism; overt didacticism is death to art; the magic of stories is too elusive for moralizing.” v MARRIN, Minette. *What happens to the Kingdom of Heaven when God is killed?* [online]. The Telegraph., 21.10. 2000. [cit. 10.2.2013] Dostupný z [www: <http://www.telegraph.co.uk/comment/4256073/What-happens-to-the-Kingdom-of-Heaven-when-God-is-killed.html>](http://www.telegraph.co.uk/comment/4256073/What-happens-to-the-Kingdom-of-Heaven-when-God-is-killed.html)

³⁵ “[...] there are numerous candidates that seem to me to be far more worthy of the bonfire than Harry. [...] One such is the trilogy by Philip Pullman, entitled *His Dark Materials*.” v CALDECOTT, Leonie. *The Stuff of Nightmares*. [online]. Catholic Herald., 29.10. 1999. [cit. 10.2.2013] Dostupný z [www: <http://archive.catholicherald.co.uk/article/29th-october-1999/7/the-stuff-of-nightmares>](http://archive.catholicherald.co.uk/article/29th-october-1999/7/the-stuff-of-nightmares)

³⁶ “I’ve been surprised by how little criticism I’ve got. *Harry Potter*’s been taking all the flak. [...] saying things that are far more subversive than anything poor old Harry has said. My books are about killing God.” v MEACHAM, Steve. *The Shed Where God Died*. [online]. The Sydney Morning Herald., 13.12. 2003 [cit. 12.2.2013] Dostupný z [www: <http://www.smh.com.au/articles/2003/12/12/1071125644900.html>](http://www.smh.com.au/articles/2003/12/12/1071125644900.html)

³⁷ *Archbishop Wants Pullman in Class*. [online]. BBC., 10.4. 2004. [cit. 6.2.2013] Dostupný z [www: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/education/3497702.stm>](http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/education/3497702.stm)

³⁸ “Pullman is an atheist with a mission.” v KELLAWAY, Kate. *A Wizard with Words*. [online]. The Observer., 22.10. 2000. [cit. 17.2.2013] Dostupný z [www: <http://www.guardian.co.uk/books/2000/oct/22/booksforchildrenandteenagers.whitbreadprize2001>](http://www.guardian.co.uk/books/2000/oct/22/booksforchildrenandteenagers.whitbreadprize2001)

že předává čtenářům nějaké poselství: „Je to příběh, nikoliv traktát, kázání či filosofické dílo... Vyprávím příběh, nekážu.“³⁹

Jak si všímá i britský farář Hugh Rayment-Pickard: „Jeho beletrie obsahuje vnitřní napětí mezi spisovatelem a filosofem, mezi vypravěčem a antiteologem.“⁴⁰ Avšak i když se Pullman stylizuje do role „pouhého“ vypravěče, jeho romány ho staví do role někoho, kdo chce důrazně zprostředkovat svůj světonázor. Zajímavý postřeh vyjádřili Donna Freitasová a Jason King ve své knize zabývající se *Jeho temnými esencemi*. Pullmanovu trilogii chápou jako příklad toho, jak „samozvaný ateista vytvořil něco, co lze číst jako současnou křesťanskou klasiku.“⁴¹

Tak jak je s Pullmanovým tak proklamovaným ateismem? Někteří kritici, mezi které patří například Hugh Rayment-Pickard, naznačují, že autor *Jeho temných esencí* nemusí být „ryzí“ ateista. Naopak, Rayment-Pickard označil Pullmanův ateismus za „zcela náboženský.“⁴²

Pro zjištění, zda a do jaké míry je možné označit trilogii za ateistické dílo je potřeba připomenout si pojetí termínu „ateismus.“

³⁹ “It’s a story, not a treatise, not a sermon or a work of philosophy. [...] what I’m doing is telling a story, not preaching a sermon.” v ROBERTS, Susan. “*A Dark Agenda?*” *Interview with Philip Pullman*. [online]. Surefish. 11/2002. [cit. 17.2.2013] Dostupný z ww: <http://www.surefish.co.uk/culture/features/pullman_interview.htm>

⁴⁰ “[...] his fiction contains an inner tension between the novelist and the philosopher, between the story-teller and the anti-theologian.” v RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 4.

⁴¹ “We see Pullman’s trilogy as a powerful example of how a self-professed atheist has created what could be read as a contemporary Christian classic.” v *Killing the Imposter God: Philip Pullman’s Spiritual Imagination in His Dark Materials*. Jossey-Bass, San Francisco. 2007. s. xxvii.

⁴² “I was *intrigued* by Pullman’s atheism — an atheism that seems to me to be so thoroughly *religious*.” v RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 3.

4. ATEISMUS A JEHO PODOBY

Výraz ateismus pochází z latinské formy řeckého slova *atheos*, což znamená „bez boha.“ Ve zjednodušeném pojetí se termínu ateismus užívá v obecném smyslu pro označení absence víry v existenci Boha či božstva. Avšak pokud to takto definujeme, „vyvstane potíže s neteistickými systémy, které také neuznávají Boha jakožto osobní Absolutno (konfucianství, raný taoismus, buddhismus), a přesto jsou náboženstvími.“⁴³ Na druhou stranu ateismus nemusí náboženství přímo odmítat, spíše s ním může v mnoha aspektech nesouhlasit.

4.1 Rozdělení jednotlivých typů ateismu

Ateismus lze rozlišit dle několika kritérií – buď podle toho, zda je zaměřen na doktrínu či na životní praxi anebo podle důrazu na odmítání náboženství. Podle prvního hlediska rozeznáváme tyto typy ateismu: praktický, teoretický a militantní.

4.2 Typy ateismu zaměřené na doktrínu/ životní praxi

4.2.1 Praktický ateismus

Praktický ateismus je rezignace na vztah mezi individuem a náboženstvím i na projevy tohoto vztahu (modlitba, účast na bohoslužbách apod.). Za praktického ateistu bychom mohli považovat člověka, který sice nevyklučuje možnou boží existenci (víra v „něco“), ale dále se o náboženství nezajímá.⁴⁴

4.2.2 Teoretický ateismus

Co se teoretického ateismu týče, tak tento typ ateismu zcela jednoznačně popírá Boha, případně další skutečnosti, které přesahují smyslovou realitu. Teoretičtí ateisté nejsou a nepřejí si být nábožensky orientovaní.⁴⁵

⁴³ ŠTAMPACH, Ivan Odilo. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. s. 143.

⁴⁴ Tamtéž, s. 145.

⁴⁵ Tamtéž, s. 145.

4.2.3 Militantní ateismus

Dalším druhem ateismu je ateismus militantní a jak už název napovídá, tento typ ateismu si klade za cíl zcela vymýtit či alespoň významně omezit vliv náboženství na společnost. Způsoby, jakými chce svého záměru dosáhnout se různí v závislosti na geografických, kulturních, sociálních a dalších podmínkách. Může jít o pouhé diskuze, přes záměrně šířené dezinformace až po násilné činy. Extrémními projevy militantního ateismu jsou různé zákazy, šikana či přímé násilí.⁴⁶

4.3 Typy ateismu podle důrazu na odmítání náboženství

Podle důrazu na odmítání náboženství rozlišujeme následující typy ateismu: humanistický, sociální a scientistní.

4.3.1 Humanistický ateismus

Humanistický ateismus, vycházející z předpokladu, že všemohoucí Bůh předurčuje činy lidské vůle a tudíž je svobodná volba konání jedince vyloučena, se staví do pozice obhájce lidské svobody proti boží tyranii. Tento druh ateismu reaguje na interpretaci vztahu mezi Bohem a lidmi, která se může projevit v monoteistických náboženstvích (křesťanství, islámu, judaismu). Různé spisy a kázání považují člověka za skrz na skrz zkaženého, prolezlého hříchy, a proto je také člověk v očích Boha nicotný a zasluhuje si jen opovržení. Jakákoliv snaha o uplatnění lidských schopností se neseťká s pochopením, pokud se netýká duchovního života. Chce-li člověk dospět ke spirituálnímu cíli, musí pokořit sám sebe, podřídít se boží vůli. V tomto pojetí tedy Bůh vystupuje jako tyran, který si podrobil lidskost a dodá jí na významu pouze svým působením, bez tohoto božího vedení a usměrňování by člověk neměl cenu. Na výtky humanistického ateismu reaguje náboženský humanismus, případně integrální humanismus.⁴⁷

⁴⁶ Tamtéž, s. 146.

⁴⁷ ŠTAMPACH, Ivan Odilo: op.cit., 151-152.

4.3.2 Sociální ateismus

Sociální ateismus je variantou humanistického ateismu a klade důraz především na sociální aspekt člověka. Je znám díky marxisticko-leninské ideologii jejíž součástí byl samostatný studijní obor nazvaný vědecký ateismus. Tento trend pronikl i na naše území – v roce 1972 vznikl v Brně Ústav vědeckého ateismu Československé akademie věd. Jiří Loukotka, první ředitel Ústavu a teoretik vědeckého ateismu, napsal: „S vědou a rozvojem vědeckého poznání je nerozlučně spjat ateismus jako uvědomělé odmítání existence nadpřirozených sil (bohů), neboť věda je přirozenou negací náboženství.“⁴⁸

Sociální ateismus dále pojímá náboženství jako nástroj, pomocí něhož vládnoucí třída kontroluje společnost. Má za to, že náboženství sice vyjadřuje nespokojenost se společenským uspořádáním/děním a touhu po jejich změně, ale nemotivuje lidi ke snaze bojovat za svobodu, spravedlnost a další hodnoty, protože tyto hodnoty přesouvá do nebe (případně jiných posmrtných míst přebývání).⁴⁹

4.3.3 Scientistní ateismus

Scientistní ateismus je založen na přesvědčení, že víra a věda stojí v ostrém protikladu, spor mezi nimi je tudíž neřešitelný. Navíc lze těžko srovnávat dvě tak rozdílné oblasti, jakými jsou víra a věda. Víra je neuchopitelný, praktickými metodami neověřitelný stav mysli, zatímco věda je založena na ověřitelnosti zkoumaného předmětu poznávacími metodami. Moderní věda pracuje s direktivou, že Bůh nikdy nemůže být vysvětlením. Někdy se tato direktiva označuje jako metodologický ateismus – ten ovšem nezahrnuje názorový postoj jednotlivce. Znamená to, že si člověk může věřit v cokoli chce, ale nemá zahrnovat Boha do vědeckého bádání. Empirické vědy zkrátka nepotvrzují ani nevyvracejí nic, co se týče Boha a jeho činností.⁵⁰

⁴⁸ LOUKOTKA, Jiří. *Vědecký ateismus a světonázorová výchova*, Praha: Horizont, 1979, s. 11.

⁴⁹ ŠTAMPACH, Ivan Odilo: op.cit., s. 152-153.

⁵⁰ ŠTAMPACH, Ivan Odilo: op.cit., s. 153-155.

4.4 Philip Pullman a Nový ateismus

Philip Pullman se přihlásil k hnutí takzvaného „Nového ateismu“ (New Atheism) když přispěl svou esejí *Každý náznak bezděčného zájmu* (*Every Indication of Inadvertent Solicitude*) do sborníku *Richard Dawkins: Jak vědec změnil způsob, jakým uvažujeme* (*Richard Dawkins: How a Scientist Changed the Way We Think*).⁵¹ Jak už název napovídá, sborník oslavuje britského evolučního biologa Richarda Dawkinse, jednoho ze zakládajících členů hnutí Nového ateismu. Mezi další zakládající členy hnutí patří americký filosof Daniel Dennett, americký neurolog Sam Harris a angloamerický žurnalista Christopher Hitchens (ten označil Pullmanovu trilogii za skvostnou, viz. strana 6). Skupina bývala někdy označována za „čtyři jezdce nového ateismu“ ve zjevné narážce na čtyři jezdce Apokalypsy.⁵²

Počátky hnutí se datují do prvního desetiletí tohoto století, kdy zmínění autoři vydali několik bestsellerů, ve kterých vyjadřovali své protináboženské postoje. Za všechny jmenujme alespoň Hitchensovu knihu *Bůh není velký* (*God Is Not Great*, 2007) a Dawkinsův *Boží blud* (*The God Delusion*, 2006).⁵³ Právě v *Božím bludu* se Dawkins, pravděpodobně nejhrolivější člen uskupení, velmi ostře vymezuje vůči monoteistickému Bohu –

Bůh ze Starého zákona je patrně ta nejprotivnější postava v celé beletrii: žárlí, a ještě je na to pyšný; je to malicherný, nespravedlivý, nemilosrdný tvor posedlý ovládním ostatních; pomstychtivý, krvežíznivý našeptávač etnických čistek; je to rozmarný, nenávislný tyran se zálibou v misogynii, homofobii, rasismu, infanticidě, genocidě, filicidě, šíření chorob, megalomanství a sadomasochismu.⁵⁴

Je snad v souladu s Dawkinsovým názorem na Boha prezentován i Bůh v *Jeho temných esencích*?

⁵¹ BRADLEY, Arthur and Andrew TATE. *New Directions in Religion and Literature: New Atheist: Fiction, Philosophy and Polemic after 9/11*. London: Continuum, 2010. s. 58.

⁵² WOOD, Graeme. *The Atheist Who Strangled Me*. [online]. The Atlantic., 24.04. 2013. [cit. 25.4.2013] Dostupný z www: <<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2013/05/the-atheist-who-strangled-me/309292/>>

⁵³ BRADLEY, Arthur and Andrew TATE: op.cit., s. 1.

⁵⁴ DAWKINS, Richard. *Boží blud: Přináší náboženství útěchu, nebo bolest?*. Přel. Z. Gabajová. Praha: Academia, 2009. s. 50.

5. OBSAHY JEDNOTLIVÝCH DÍLŮ *JEHO TEMNÝCH ESENCÍ*

Než dojde na samotnou analýzu Pullmanovy trilogie, je potřeba si v krátkosti nastínit děj jednotlivých dílů. Souběžně s obsahem jednotlivých knih se níže věnuji bližšímu vysvětlení pojmenování specifických prvků, které Pullman používá napříč trilogií.

5. 1 *Zlatý kompas*

Kniha nás uvede do prostředí Jordánské koleje v Oxfordu, avšak není to Oxford jaký známe z našeho světa. Liší se v několika ohledech. První je patrný už z první strany románu — hlavní hrdinka, jedenáctiletá osiřelá dívka Lyra Belacqua, totiž hovoří se svým daemonem⁵⁵ (*daemonem*) Pantalaimonem. V Lyřině světě má každý člověk svého daemona. Ten má podobu zvířete, jaké odpovídá charakteru jeho majitele (sluhové mají daemona v podobě psa). Daemon také bývá odlišného pohlaví. Daemoni dětí mění svou podobu, teprve v pubertě se daemona podoba ustálí do stálé podoby – o té si daemon rozhodne sám. Někdy si daemona vyberou podobu nadpřirozených bytostí, například draka. Daemon je s člověkem duševně propojen, někdy vyjadřuje náladu svého nositele grimasami i mluvenou řečí, avšak daemona mají své vlastní vědomí. Daemon se od člověka nesmí vzdálit příliš daleko, protože to jemu i člověku způsobuje fyzické a psychické utrpení. Toto pouto je ještě posíleno faktem, že pokud jeden z nich zemře, tak smrt jednoho způsobí smrt druhého. Pullman řekl, že jeho představu pouta mezi daemona a člověkem posílil obraz *Dáma s hranostajem* od Leonarda da Vinciho.⁵⁶

Další podstatný rozdíl mezi Lyřiným a naším světem tkví v tom, že její svět ovládá církev, zvaná Magisterium, a její odnože. Církev i učenci pátrají po tajemném Prachu. V našem světě je Prach to, co známe pod termínem temná hmota⁵⁷. Dle učení Lyřiny církve je Prach nebezpečný, protože způsobuje prvotní hřích. Magisterium tak usoudilo na základě faktu, že Prach se neusazuje na děti do té doby, než přijdou do puberty. V pubertě současně dochází i k ustálení daemonní podoby a proto dospěla

⁵⁵ Slovo daemon se vyskytuje jak v originálním textu, tak i v českém překladu. Vyslovuje se jako „démon.“

⁵⁶ FROST, Laurie. *The Elements of His Dark Materials: The Guide to Philip Pullman's Trilogy*. Buffalo Grove: Fell Press, 2006. s. 263.

⁵⁷ Pouhým okem neviditelná hmota, která podle vědeckých bádání tvoří většinu hmoty ve vesmíru. v GRIBBIN, Mary and John R. GRIBBIN. *The Science of Philip Pullman's His Dark Materials*. New York: Laurel-Leaf, 2007. s. 17, 27.

církev k názoru, že usazující se Prach s sebou přináší vědomí o sexualitě. Tak je tedy Prach příčinou hříchu a kdo tento závěr neakceptuje, ten je Magisteriem prohlášen za kacíře.

Zlatý kompas nám zpočátku představí Lyru a jejího daemona. Oba se ukrývají v kuřácké místnosti Jordánské koleje, do níž prakticky nikdo, kromě učenců, nesmí vkročit. Lyra špehuje dění v místnosti a tak je svědkyní toho, jak rektor nařídil majordomovi, aby otrávil víno určené pro jejího strýce lorda Asriela. Lord přišel s úmyslem požádat o peníze na výpravu na sever, kde chce pokračovat v průzkumu ztraceného vědce Stanislause Grummana, který zjišťoval možnost existence paralelních světů. Lyra prozradí strýci, že víno bylo otráveno a tak mu zachrání život. Asriel prezentuje učencům fotografie, které zachycují tajemný Prach, dostane peníze a opouští Jordánskou kolej.

Mezitím, co lord míří na sever, Lyra pokračuje ve své obvyklé zábavě – se skupinou dětí sloužících (její nejlepší kamarád je chlapec Roger, pracuje v kuchyni) se účastní dětských bitev proti skupině dětí Romunů – kočovného národa, který se čas od času objeví v Oxfordu. Avšak v celé Anglii mizí děti, které pochází z chudých poměrů a začínají se rovněž ztrácet i děti Romunů. Říká se, že děti unášejí Vrahouni. Jednoho dne zmizí i Lyřin kamarád Roger. V ten samý den přichází do Jordánské koleje i paní Coulterová. Lyra je z krásné a inteligentní ženy nadšená a tak přijme její nabídku, aby se stala její asistentkou, jelikož jí paní Coulterová řekla, že je badatelka a jezdí často na sever. Ještě než Lyra následujícího dne opustila Jordánskou kolej, dostala od rektora alethiometr⁵⁸ (*alethiometer*). Tento přístroj vypadá jako zlatý kompas, ale místo určování světových stran slouží k ukázání pravdy. Na alethiometru jsou vyobrazeny různé miniatury, například blesk, kůň, kružítko a harfa. Rektor ještě Lyře poví, ať nikomu přístroj neukazuje, především paní Coulterová nesmí o vědět, že má Lyru u sebe tak vzácné zařízení (na světě jich je prý jen šest).

Lyra nějakou dobu žije s paní Coulterovou v Londýně. Jednoho dne pořádá paní Coulterová večírek, na němž se Lyra dozví, že paní Coulterová je hlavou tzv. Absolučního výboru (*the Oblation Board*), mezi lidmi proslulého jako Vrahouni (*the Gobblers*, zkratka pro Výbor pro radikální absoluci hříchu). Lyra uteče a dostane se k Romunům, kteří jí poskytnou útočiště a plaví se s nimi na sever, aby společně

⁵⁸ Název přístroje je odvozen od řeckého slova *aletheia*, což znamená pravda. Přístroj tak doslova pravdoměr. v PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 115.

zachránili děti. O Lyru se stará nejstarší z Romunů, ctihodný Farder Coram. Cestou na sever Lyra zjistí, jak číst v alethiometru a díky tomu se jí a Romunům podaří získat důležité spojení. K záchranné expedici se přidal Iorek Byrnison, který jako medvědí kyrysník (*panserbjørn*, válečný medvěd) patří k nejobávanějším druhům Lyřina světa. Dalším Lořiným spojencem se stal texaský vzduchoplavec Lee Scoresby a některé z kmenů divoženek (*witches*) vedené Serafinou Pekkalo. Ta je ohromena tím, že Lyra dokáže přirozeně číst v alethiometru, což se dosud nikomu nepodařilo. Díky této schopnosti v Lyře rozpoznala dítě, které na základě proroctví divoženek má skoncovat s předurčeností. Romuni se vylodí na severu a dál pokračují v cestě. Během putování je skupina kočovníků napadena skupinou nájemných zabijáků a ti odvedou Lyru do Bolvangaru.

V této experimentální stanici Lyra zjistí, co se stane s dětmi unesenými Vrahouny. Děti slouží jako pokusné objekty pro operaci, jejímž cílem je bezpečně oddělit deamona a dítě, tak aby oba zákrok přežili. To se podařilo a z dětí se tak staly jen prázdné schránky bez citů a tužeb, s nulovým zájmem o sexualitu – takové děti tedy jistě nemohou zhřešit, nemůže se na nich usadit Prach a to je to, o co Magisterium usiluje. Výzkumníci chtějí tento zákrok provést i Lyře, avšak na poslední chvíli ji zachrání paní Coulterová, která Lyře sdělí, že je vlastně její matka. Lyra od ní ale uteče a spolu s kamarádem Rogerem uskuteční dřívější plán na záchranu ostatních dětí. Na pomoc jim mezitím přišli i Romuni.

Lyra s Rogerem pokračují do Svalbardu, království medvědíh kyrysníků, kde je uvězněn lord Asriel. Ten v zajetí pokračoval ve svém zkoumání existence paralelních světů. Lyra se od Asriela dozví, že je jeho dcera. Asriel unese Rogera a provede mu to samé, co dělali v Bolvangaru – odříznu mu deamona. Energie uvolněná při tomto zákroku otevřela most mezi paralelními světy. Asriel po něm přejde, nechávaje za sebou mrtvého chlapce. Lyra se vydává za svým otcem.

5.2 Jedinečný nůž

Na začátku druhého dílu nám autor představí Willa Parryho, druhého hlavního dětského hrdinu. Will bydlí v Oxfordu, stejně jako Lyra, ale jeho místo bydliště se podobá městu, jaké známe z našeho světa. Will žije se svou duševně nemocnou matkou, kterou chrání před okolím. Jeho otec zmizel před několika lety, když se vydal

s expedicí na sever. Jednoho dne Willa a jeho matku navštíví dva muži v tmavých oblecích a vyptávají se na Johna Parryho.

Will se rozhodne ukrýt svou matku u své učitelky, vrací se do domu. Večer znovu přijdou muži a prohledávají dům. Will uteče s dopisy svého otce. Našel okno do jiného světa, prošel jím a octl se ve městě Cittàgaze. Kdysi významné město je nyní téměř opuštěné, obývá ho jen několik dětí. Will se seznámí s Lyrou a jejím daemonem, spřátelí se, vyprávějí si o světech, ze kterých pocházejí. Will a Lyra potkají místní děti, dozví se od nich, že město obývají přízraky (*Spectres*) – ty vysávají duše dospělých lidí. Lidé sice útok přízraků přežijí, ale stanou se z nich jen jakési prázdné skořápky bez potřeby myslet nebo se vůbec hýbat. Děti nevidí přízraky a rovněž jimi nejsou ohrožovány, dokud se nedostanou do fáze dospívání.

Lyra s Willem používají Cittàgaze jako „základnu“ – oba hrdinové se vrací do Willova světa, Lyra chce zjistit více o Prachu a díky alethiometru se tak setká s vědkyní Mary Maloneovou. Mary bývala jeptiškou, teď studuje Stíny (tak říká Prachu) a zjistila, že tyto částice mají vlastní vědomí. Will mezitím pátrá po svém otci, zjistí, že John Parry hledal na severu okno do jiného světa. Mezitím Lyra seznámí se sirem Charlesem Latromem, který však Lyře ukradl alethiometr a chce ho vyměnit za jedinečný nůž (*subtle knife, Æsahætt, god destroyer – boží záhuba*) z věže andělů (*Torre deglie Angeli*), která se nachází v Cittàgaze.

Lyra a Willem najdou věž a v ní Giacoma Paradisiho. Will přemůže v souboji vlastníka nože, chlapce Tullia. Ač Will vyhrál, přišel o dva prsty. Giacomo dětem poví, že ztráta prstů je přirozená – nůž si takhle „vybral“ svého majitele. Giacomo také naučí Willa zacházet s nožem, ukáže mu, jak nožem vyříznout a následně zavřít okno do jiného světa. Nůž také dokáže zabít přízraky. Will použije nůž a vyřízne okno mezi městem a domem sira Charlese, ukradne alethiometr. Lee Scoresby mezitím hledá Stanislause Grummana, protože se domnívá, že Grumman ví o paralelních světech a jeho znalosti by mohly pomoci Lyře a divoženkám.

Lee najde Grummana v zemi Tatarů. Grumman je v komunitě Tatarů váženým šamanem, je znám pod jménem Džopari (Jopari), tedy John Parry, otec Willa. John a Lee letí společně za Willem, aby mu sdělili, že by se měl připojit k armádě lorda Asriela. Na cestě je pronásledují vzducholodě patřící církvi. Lee přistane, zůstane, aby zdržel pronásledovatele, John odchází najít Willa. Děti v Cittàgaze pronásledují Willa a Lyru, protože chtějí získat nůž. Naše hrdiny zachrání divoženky, které je odvezou do hor.

V horách se Will setká se svým otcem. Jejich šťastné shledání netrvá dlouho, Johna totiž zabije divoženka, kterou kdysi John odmítl. Will se vrátí do tábora, avšak místo bylo opuštěné. Willa se ujmou dva andělé (*bene elim*) a sdělí mu, že musí jít s nimi za lordem Asrielem. Mary Maloneová se na radu Prachu vydává najít Lyru a sehrát roli hada (pokušitelky). Mary odchází ze svého světa a projde oknem, jakým prošel Will na začátku svého dobrodružství.

5.3 Jantarové kukátko

Závěrečný díl trilogie začíná překvapivě — dozvídáme se, že Lyru unesla paní Coulterová do jiného světa, aby ji ochránila před Magisterem, které usiluje Lyře o život. Představitelé církve se totiž dozvěděli o proctví divoženek, podle něhož je Lyra nová Eva a tak by mohla znovu přivodit pád lidstva do hříchu. Paní Coulterová udržuje svou dceru v umělém spánku a právě ve snu se Lyra setkává s Rogerem, který se nachází ve světě mrtvých a žádá Lyru o pomoc.

Mezitím Will v doprovodu anděla potká Iorka Byrnissona a vydávají se zachránit Lyru. Lord Asriel se rozhodl pomoci své dceři a vyslal své bojovníky na záchrannou výpravu. Asrielovi bojovníci a církevní vojsko se střetnou u jeskyně, ve které se skrývá paní Coulterová se svou dcerou. Bojovníci lorda Asriela zajmou paní Coulterovou, zatímco Willovi, Iorkovi a Lyře se podaří uniknout do jiného světa.

Mary Maloneová se dostává do země mulefů (*mulefa*). Mulefové jsou zvláštní bezobratlí tvorové podobající se antilopám, mají chobot. Pohybují se výhradně díky tobolkám, které využívají jako kola. Mulefové mají vlastní jazyk, pečují o tobolkové stromy a ovládají další dovednosti potřebné k přežití. Mary se spřátelí s mulefy. Brzy zjistí, že tobolkové stromy umírají a tak je ohrožená existence těchto tvorů. Na žádost mulefů Mary sestrojí jantarové kukátko, díky němuž vidí sraf (název pro Prach ve světě mulefů). Mary vidí, že životodárný sraf mizí a proto umírají tobolkové stromy.

Lyra společně s Willem vstupují do země mrtvých. Toto nehostinné místo stvořené Autoritou obývají duchové a vládnu mu harpyje. Lyře a Willovi se nakonec podaří osvobodit Rogera a ostatní duchy, z nichž někteří se připojí k boji proti Autoritě.

Armádu Asriela protivníka však nevede Autorita, ale mocný silný anděl Metatron (*Metatron, Regent*). Autorita se skrývá v křišťálových nosítkách a když ho Lyra s Willem osvobodí, jen vydechne úlevou a rozplyne se ve vzduchu.

Děti se vydávají do světa mulefů, kde se setkají s Mary. Ta si je vědoma své „role“ pokušitelky a proto vypráví dětem o tom, jak byla kdysi zamilovaná. Díky Maryině příběhu si Will a Lyra uvědomí, co k sobě doopravdy cítí a dají svým citům volný průběh. Lyra tak naplní svůj osud a zachrání Prach. Armáda lorda Asriela porazí vojsko Authority. Will a Lyra však nemohou zůstat spolu, protože daemoni musí zůstat ve světě, v jakém se narodili. Oba hrdinové se tak musí rozloučit navždy a každý se vydává zpět do svého světa budovat nebeskou republiku.

6. ATEISMUS V JEHO TEMNÝCH ESENCÍCH

Po přiblížení všech potřebných náležitostí nutných pro pochopení dalšího výkladu se nyní dostáváme k samotnému jádru práce, které se zabývá přístupem a zpracováním náboženských témat, potažmo motivů představenými v Pullmanově trilogii.

6.1 Zabití Boha

Navzdory již zmíněnému citátu („Mé knihy jsou o zabití Boha.“, viz. str. 18) Philip Pullman rozhodně není první autor, jenž se rozhodl zpracovat téma rebelie vůči Bohu, případně rovnou „zabití“ Boha. Už starověká báje o Prométheovi, který neuposlechl příkaz vládce olympských bohů Dia, a byl za to následně potrestán, patří mezi nejznámější příběhy pojednávající o vzpouře proti autoritě Boha (bohů). Dalším dílem, které pojednává o vzpouře vůči Bohu, je již zmíněný Miltonův *Ztracený ráj*.

Pullman otevřeně přiznává, že se mimo jiné inspiroval právě touto významnou epickou básní – namísto Lucifera však vede boj proti Autoritě (název Boha v trilogii) lord Asriel s armádou svých spojenců. Lyřin otec chce nahradit království nebeské „nebeskou republikou (*the Republic of Heaven*).“ Král Ogunwe, který se přidal na Asrielovu stranu, vysvětluje paní Coulterové, proč své důvody k boji proti Autoritě:

Jsem hrdý na to, že se můžu přidat k lordu Asrielovi a spolu s ním vystavět svět, v němž nebudou žádná království, králové, biskupové nebo kněží. Od chvíle, kdy se Nejvyšší svévolně postavil nad ostatní, je jeho říše známá jako království nebeské. S něčím takovým nechceme mít nic společného. Náš svět je jiný. Chceme být svobodnými obyvateli nebeské republiky.⁵⁹

Proti jakému Bohu to tedy vlastně hrdinové *Jeho temných esencí* bojují? Je to Bůh v křesťanském slova smyslu, či snad forma jakéhosi nebeského diktátora? Hledání odpovědi na tuto otázku ještě posiluje fakt, že na konci posledního dílu trilogie Autorita zemře. Stejně jako mnozí čtenáři a kritici se ptá i novinář Gregory Maguire: „Je to kniha o smrti Boha, nebo o porážení institucionalizované autority, která se neopírá

⁵⁹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 189.

o morální důvěryhodnost?⁶⁰ Tento rozpor ještě zdůrazňuje fakt, že anděl Balthamos, jeden z Asrielových spojenců, používá pro Boha, který vládne světům Pullmanovy trilogie, stejná jména jaká užívá křesťanství a judaismus. Autorita se tedy označuje také jako „Nejvyšší, Bůh, Stvořitel, Pán, Jahve, El, Adonai, Král, Otec, Všemohoucí.“⁶¹

Má snad pravdu Hugh Rayment-Pickard, když tvrdí, že „přesvědčování o smrti Boha, když si myslíte, že neexistuje, je skoro jako přesvědčovat o nepotřebnosti šatů v kolonii nudistů. Když je Bůh mrtev, proč je nezbytné ho zničit?“⁶²

I řeč paní Coulterové nás vede k úvahám o možném konci existence Autority, když říká: „Později, za časů proroka Daniela, byl zestárlý, mluví se o něm jako o Věkovitém. Kde je teď? Je ještě naživu, v nějakém nepředstavitelném věku, sešlý a slabomyslný? Tlející troska neschopná myslet, mluvit ani jednat, neschopná dokonce ani zemřít?“⁶³ Text trilogie tak naráží na vize proroka Daniela, který říká, že „Odvěký se posadil. Roucho měl bílé jako sníh, vlasy na hlavě jak vlnu beránčí.“ (Dn, 7,9)

Autorita tedy podle všeho spěje ke svému konci. Jaká vlastně je?

6.1.1 Autorita jako Blakeův Urizen

Z níže uvedených úryvků vyplývá, že Autorita má blíže k postavě Urizena z Blakeovy *První knihy Urizenovy* (viz. str. 14) než ke křesťanskému Bohu. V čem jsou si tedy podobní?

Urizen je důležitou částí Blakeovy tvorby. Urizen, symbol rozumu, sdílí rysy s gnostickým demiurgem.⁶⁴ Stejně jako demiurg, je i Urizen stvořitel našeho světa.⁶⁵

„Kryt širý zkamenělý kolem
si zbudoval ze všech stran jako lůno,

⁶⁰ Is this a book about the death of God or about the defeat of an institutionalized authority unsupported by moral credibility?" v MAGUIRE, Gregory. *The Amber Spyglass*. [online]. The Horn Book., 11/12 2000. [cit. 2.3.2013] Dostupný z www: <http://archive.hbook.com/magazine/reviews/single/nov00_pullman.asp>

⁶¹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 32.

⁶² "But arguing for the death of God when you think he doesn't exist is rather like arguing for the abolition of clothes in a nudist colony. Why, if God is dead, is it necessary to destroy him?" v RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 78.

⁶³ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 291.

⁶⁴ Řecký demiurgos, což znamená řemeslník, gnostický stvořitel hmotného světa. Je to nižší zlý bůh, který nechce, aby člověk poznal pravého Boha. v POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle: tajné knihy starověkých gnostiků*. Praha: Vyšehrad, 1986. s. 54, s. 263. Více o gnózi v kapitole Nový pád.

⁶⁵ BROWN, John E. Neo-Platonism in the Poetry of William Blake. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, vol. 10, No. 2, (September 1951), s. 44. JStor. Dostupný z www: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/426787?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21102216144227>>

kde tisíce řek jako žily krve
s hor stékají, by chladily věčné ohně...
tam z břehu nesmírného moře...
svět Urizenův širý se zjevil.⁶⁶

Krom stvoření světa vykazuje Urizen další rys, který ho spojuje s demiurgem a to, že vládne jako tyran. Stejně tak vládne i Autorita, byť v případě i v zastoupení anděla Metatrona. Dalším společným jmenovatelem Urizena a Autority je jejich touha po moci. Autorita získala své místo pomocí lži — „Žádným stvořitelem ale nikdy nebyl. Byl jedním z andělů tak jako my, sice první, uznávám, nejmocnější ze všech, ale vznikl z Prachu stejně jako my ostatní... První andělé vznikli koncentrací Prachu a Nejvyšší z nich byl nejprvnější. Řekl všem, kdo přišli po něm, že je stvořil on sám, ale byla to lež.“⁶⁷ Úvod k *Urizenovi* začíná verši, které naznačují Urizenovu tyranskou povahu: „O, moci, již si osobil prvotní kněz/ když Věční odmítli jeho náboženství.“⁶⁸

Když dojde na zabití Autority, namísto očekávaného velkolepého vítězství se zničení Boha spíše jeví jako akt milosrdenství.

Byl, ubožák, strašlivě starý a vyděšený, plakal jako nemluvně a ustrašeně se tiskl do kouta u země. [...] Slabomyslný, vetčný nebožák ale nedokázal nic než s pláčem brblat bolestí, strachy a bezmocí. V pomocné ruce viděl jen další nebezpečí a zoufale se před ní snažil uhnout. [...] Společnými silami vytáhli Nejstaršího z jeho křišťálové cely. Nebylo to nic těžkého. Byl lehounký jako papír a následoval by je, kamkoli by chtěli, protože mu scházela vlastní vůle a reagoval na prostou laskavost, jako se květina vzpíná ke slunci. Ale venku na vzduchu, kde větru nestálo v cestě nic, co by ho uchránilo, se k jejich zděšení začal rozplývat a vytrácet. Trvalo sotva chvíli, než dočista zmizel, a Willovi s Lyrou zbyla jen poslední vzpomínka na oči mžourající údivem a konečný povzdech hluboké, vyčerpané úlevy.⁶⁹

Znamená to tedy, že zemřel pravý Bůh? Nikoliv, jelikož Autorita nikdy nebyla opravdovým Bohem, ale měla blíže k postavě Urizena a tím tak ke gnostickému demiurgovi. Podobně jako u gnostického pojetí, podle něhož se pravý Bůh skrývá za smyslovým světem, je v *Jeho temných esencích* Boží princip, který je pouhými smysly nepoznatelný – Prach.

⁶⁶ BLAKE, William. op.cit., s. 106.

⁶⁷ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 32.

⁶⁸ BLAKE, William. op.cit., s. 99.

⁶⁹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 362.

6.2 Prach

Je poněkud zvláštní, že něco tak obyčejného, jako je prach, bylo v Pullmanově trilogii povýšeno do role čehosi božského. Na druhou stranu, i mnohé svaté texty zmiňují prach jako jednu ze substancí, z nichž byl člověk stvořen. Nejznámější příklady stvoření za pomoci prachu nalezneme v *Koránu* a *Bibli*. Z *Koránu* to jsou následující verše – „A patří k Jeho znamením, že stvořil vás z prachu, a hle, když lidstvem jste se stali, po zemi jste rozptýleni.“⁷⁰ (30:20) V *Bibli* se k prachu vztahuje následující pasáž: „Hospodin Bůh pak z prachu země zformoval člověka a do jeho chřípí vdechl dech života. Tak se člověk stal živou bytostí.“ (Gn 2,7)

Zatímco v *Genesis* je prach pouhým materiálem, který Bůh uvede do života, v Pullmanově trilogii už představuje samotný život.⁷¹ Lord Asriel čte Lyře z *Bible* a vysvětluje původ označení této substance: „Shodou okolností má i sám název Prach kořeny v bibli.... Bůh zatracuje Adama za to, že jedl zakázané ovoce – V potu své tváře jíst budeš chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš.“⁷²

Světy a vše v nich je vytvořeno z Prachu. Prach je propojen se vším – s lidmi, daemony, vesmírem. Dá se říci, že Prach vlastně vyžaduje vzájemný vztah. Kdyby nebyli lidé, Prach by pravděpodobně zmizel. Prach je popsán z vědeckého hlediska – v Lyřině světě je znám jako Rusakovovy částice (*Rusakov Particles*) a „jsou to elementární částice, které nikterak neinteragují s jinými částicemi. Jejich přítomnost se velice těžko zjišťuje, ale pozoruhodné je, že je podle všeho přitahují lidé.“⁷³

K metaforičtějším popisu a také k označení Prachu v našem světě se používá termín Stíny (*Shadows*).⁷⁴ Anděl Xaphanie zdůrazňuje další vlastnosti Prachu: „Prach není neměnná veličina. Není ho ustálené množství, které by se nikdy neměnilo. Vytvářejí ho myslící bytosti, obnovují ho právě myšlením, pocity a vnímáním, tím, že získávají moudrost a předávají ji dál.“⁷⁵

Prach je zranitelný – pokaždé, když Will vyřizne okno do jiného světa, Prach uniká, rozplývá se. Fantomové, jež se živí dušemi dospělých, mají také vliv na Prach – jejich daemoni se totiž živí Prachem a tak vysávají živoucí sílu inteligentního života.

⁷⁰ *Korán*. Přel. I. Hrbek. Praha: Odeon, 1972. s. 133.

⁷¹ RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 65.

⁷² PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas*.: op.cit., 328.

⁷³ Tamtéž, s. 83.

⁷⁴ OWEN, James A. Dancing with the Dust: A Mote from the Periphery. In: WESTERFELD, Scott. *The World of the Golden Compass: The Otherworldly Ride Continues*. Ann Arbor: Borders Group Inc., 2007. s. 158.

⁷⁵ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko*.: op.cit., s. 435.

Církev v Lyřině světě věří, že Prach je zdrojem hříchu (viz obsah *Zlatého kompasu*)
Paní Coulterová to vysvětluje Lyře nutnost oddělení dětí od jejich daemonů:

Páni doktoři to každopádně dětem dělají pro jejich vlastní dobro, zlato. Prach není nic hezkého, je to ošklivá věc, špatná a hříšná. Dospělí a jejich daemoni jsou Prachem prolezlí tak hluboko, že už jim nic nepomůže. Je pozdě se o to vůbec snažit. Zato dětem jediná malá operace zaručí, že už jim Prach neublíží. Už na nich potom nedrží. Jsou šťastné, spokojené a –⁷⁶

Podstatným faktem je skutečnost, že ač je Prach povýšen na Boha, tak „není Bohem v klasickém slova smyslu, jelikož není vševědoucí, všemocný, nezměnitelný, zcela odlišný a nezávislý na všech tvorech.“⁷⁷ Charakteristika Prachu daleko více odpovídá panenteistickému vidění světa.^{78,79} Na rozdíl od panteismu, panenteismus tvrdí, že „vše je v Bohu“, ale není to s ním totožné. Bůh je přítomný ve všem, ale vše přesahuje a nerozplývá se v něm.⁸⁰

6.3 Církev

Církev, tak jak ji popisuje trilogie, je prolnutím katolického a protestantského křesťanství. Struktura církve odkazuje ke katolicismu (Magisterium, Absoluční výbor atd.), sídlo církve je však v Ženevě, v místě, kde se zrodil kalvinismus. Z toho je možné usuzovat, že trilogie není zaujatá vůči některé konkrétní církvi, ale proti církvím obecně. Církev je v *Jeho temných esencích* zobrazována s atributy, které bychom spíše našli u diktátorských režimů než u náboženské organizace. Magisterium a jeho odnože mají k prosazování svých záměrů k dispozici světské prostředky – vojáky, agenty, technologie používané k ovládnutí i mučení lidí, tajné organizace.⁸¹

Církev je popsána pouze negativně – jako organizace plná fanatiků, která jde bezohledně za svým cílem a neštítí se ani experimentovat na dětech. Jedna z královen

⁷⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 250.

⁷⁷ “Dust is miles apart from the classic understanding of God as all-powerful, all-knowing, and immutable, wholly other and independent from all creation.” v FREITAS, Donna and Jason E. KING. *Killing the Imposter God: Philip Pullman’s Spiritual Imagination in His Dark Materials*. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. s. 28.

⁷⁸ Panenteismus není to samé co panteismus. Panteismus pojímá Boha jako jedinou absolutní věčnou substanci ztotožněnou s přírodou. Bůh je tak obsažen ve všech bytostech i věcech. I když je svět součástí Boha, Bůh tento svět nepřesahuje. v HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada, 2010. s. 51.

⁷⁹ FREITAS, Donna and Jason E. KING.: op.cit., s. 30.

⁸⁰ HEJNA, Dalibor. op.cit., s. 51.

⁸¹ RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 49.

čarodějka, Ruta Skadiová, se připojila k Asrielovu boji a snaží se přesvědčit ostatní divoženky, aby ji následovaly:

Sestry, promluvila, „dovolte, abych vám řekla, co se děje a proti komu musíme směřovat svůj boj. Válka je totiž neodvratná. Nevím, kdo se k nám přidá, ale řeknu vám, komu se musíme postavit: Magisteriu a církvi. Protože od svého vzniku – což není dávno, poměřováno naším životem, ale v jejich světě je to spousta generací – se obě instituce pokoušejí potlačit a přizpůsobit svým zájmům všechno přirozené. A co nemohou přizpůsobit, toho se zbaví. Některé z vás samy viděly, co se dělo v Bolvangaru. Bylo to děsivé, to nepopírám, ale jsou i jiná místa a jiné praktiky. Vy, sestry, znáte jen sever – já zcestovala i jižní země. I tam jsou církve, které mrzačí děti, jako to prováděli v Bolvangaru – ne stejným způsobem, ale zrovna tak děsivě, to mi věřte. Mrzačí jim pohlavní orgány, chlapcům i děvčatům, uřezávají je nožem, aby pak nic necítili. A tohle prosím dělá církve, protože každé církvi jde o totéž: ovládnout, zničit a vyhladit všechno, co je příjemné. Takže jestli dojde k válce a na jedné straně bude stát ona, musíme se semknout proti ní, i kdybychom se měli spojit kdoví s kým.⁸²

Kromě bývalé jeptišky Mary Maloneové nenajdeme v trilogii jedinou kladnou postavu z řad církve. Dokonce i řadový kněz, se kterým se setká Will ve vesnici, není ctihodný služebník Boží, ale pravděpodobně pedofil.

Rázným pohybem do sebe převrátil vodu a polkl, načež zvedl mohutné tělo ze židle a přistoupil těsně k Willovi [...] Semjon Borisovič se sklonil ze své ohromné výšky a popadl Willa za ramena [...] „Chlapče zlatá,“ řekl, zavřel oči a monotónním hlasem začal odříkávat jakousi modlitbu nebo žalm. Valila se z něho směsice pachu tabákového kouře, alkoholu a potu, a stál natolik blízko, že jak pokyvoval hlavou nahoru dolů, otíraly se husté vousy Willovi o tvář a ten jen zoufale zadržoval dech. Kněz přesunul tlapy z Willových ramen na záda a v příští chvíli už ho Semjon Borisovič svíral v náručí a líbal střídavě na pravou, levou a ještě jednou na pravou tvář.⁸³

V trilogii popsaném postoji k církvi opět nalezneme paralelu s Blakeovým dílem, za všechny uveďme úryvek z básně *Zahrada lásky* (*The Garden of Love*) v českém překladu i v originálním znění :

„A viděl jsem místo květů všech
jen rovy a náhrobky na hrobech;
a kněží tam bděli – háv černý měli –
vznět, radost mi brali a trním ji spjali.“⁸⁴

⁸² PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž*. Přel. D. Křesťanová. Praha: Argo, 2007. s. 47.

⁸³ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko*.: op.cit., s. 93-94.

⁸⁴ BLAKE, William: op.cit., s. 49.

„And I saw it [the garden] was filled with graves,
And tombstones where flowers should be;
And priests in black gowns were walking their rounds,
And binding with briars my joys and desires.“⁸⁵

V přímém kontrastu s negativně vykreslenou církví a jejími přívrženci, trilogie nabízí kladné hrdiny, kteří pomáhají Lyře splnit její úkol. Lyra a její přátelé tak ztělesňují hodnoty, kterých se Magisteriu a jeho odnožím nedostává. Oproti bezpáteřním církevním představitelům je tak představena například komunita Romunů, divoženky a medvědí kyrysník Iorek Byrnisson, kteří jsou odvážní, obětaví a drží se svých morálních hodnot. *Jeho temné esence* tak nabízí modelový boj dobra (Lyra a její přátelé) proti zlu (Magisterium, Autorita).

6.4 Divoženky

V předchozích kapitolách byly několikrát zmíněny divoženky. Co jsou vlastně zač? V originálním textu jsou označeny slovem „witches“, což znamená čarodějky. Divoženky hrají v příběhu důležitou roli a dále mají své specifické vlastnosti. Divoženky disponují některými „typickými“ čarodějnickými dovednostmi jako jsou například létání (divoženky k němu používají větve z tzv. oblačné borovice), používání kouzel a čtení z různých předmětů (kuních vnitřností, pylu krokusu atd.). Divoženky jsou popsány jako krásné, silné ženy, které se dožívají více než tisíce let. Mají vlastní náboženství a klany divoženek žijí v souladu s přírodou. Stejně jako lidé, i divoženky mají své daemony. Ti se však mohou samostatně vydávat na dlouhé cesty, což je u lidských daemonů nemožné.

Divoženky běžně nezasahují do lidských záležitostí, ale když se schyluje k válce mezi Magisteriem a armádou lorda Asriela, je třeba jednat. Některé klany se připojily k Magisteiu, ale Lyřina přítelkyně Ruta Skadiová, jedna z královen divoženek, promlouvá k ostatním divoženkám s cílem přesvědčit je, aby se připojily k armádě lorda Asriela. Ruta Skadiová mluví o zločinech Magisteria, mezi něž patří kruté experimenty v Bolvangaru a snaha církve „ovládnout, zničit a vyhladit všechno, co je příjemné.“⁸⁶

Ruta Skadiová ještě zdůrazňuje, že „ve jménu Nejvyššího [...] v některých světech chytají divoženky a zaživa je upalují za čarodějnictví, jen si představte, sestry,

⁸⁵ BLAKE, William. *Songs of Innocence and Songs of Experience*. [online] Project Gutenberg. [cit. 20.3.2013] Dostupný z [www: <http://www.gutenberg.org/files/1934/1934-h/1934-h.htm#page56>](http://www.gutenberg.org/files/1934/1934-h/1934-h.htm#page56)

⁸⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž*: op.cit., s. 47.

divoženky, jako jsme my!“⁸⁷ K mučení divoženky navíc dojde přímo ve druhém dílu trilogie, kdy se horlivá stoupenkyně církve paní Coulterová účastní tortury, během níž divožence sdělí: „Ještě uvidíš, co je utrpení. Naše církve má v téhle oblasti tisíce let zkušeností. Dokážeme tvoje muka protahovat donekonečna. Řekni nám, co víš o tom dítěti,“ řekla paní Coulterová, natáhla ruku a zlomila divožence prst. Praskl jí v dlani jako nic.“⁸⁸

Pronásledování, mučení a upalování divoženek připomínají represivní temná období lidské historie, v nichž docházelo k jak světským, tak k církvím čarodějnickým procesům. Trilogie líčí divoženky jako převážně kladné postavy a věrné pomocnice hlavní hrdinky Lyry, čímž se ještě posiluje obraz církve jako zločinecké organizace, proti níž je třeba bojovat.

6.5 Daemoni

Navzdory svému původnímu etymologickému významu (řecké slovo *daimon*, v jednotném čísle znamená dobrý duch, v množném však zlí duchové, nižší nadpřirozené bytosti) má slovo démon často negativní význam a rovněž jiná označení démonů (d'áblové, běsi) jsou vnímána pouze negativně. S démony se setkáváme i v Bibli. Starý zákon je například zmiňuje jako d'ábly („I svoje syny jim obětovali, své dcery d'áblům dávali!“ Ž 106,37), běsi („Nebudou již tedy zabíjet své oběti b'ěsům, za nimiž chodili smilnit. Toto bude věčné ustanovení pro všechna vaše pokolení.“ Lv 17,7), a modly („Bohové národů jsou samé modly, Hospodin ale stvořil nebesa.“ Ž 96,5).

Nový zákon odkazuje na démony v každé knize kromě knihy *Židům*. Novozákonní texty zmiňují i tzv. posedlost d'áblem, kdy se d'ábel zmocní těla a myslí člověka („Potom svolal svých dvanáct učedníků a dal jim moc nad nečistými duchy, aby je vymítali a aby uzdravovali každou nemoc a každý neduh“ Mt 10,1). Démoni jsou také označováni za služebníky Satanovy („Těm po své levici tehdy řekne: „Jděte ode mě, vy proklatí, do věčného ohně, který je připraven pro d'ábla a jeho anděly!“ Mt 25,41).

⁸⁷ Tamtéž, s. 239.

⁸⁸ Tamtéž, s. 36.

V křesťanství tedy mají démoni blíže Autoritě z *Jeho temných esencí*, protože stejně jako Autorita mohou ovládnout člověka a získat nad ním moc.⁸⁹ Pullmanova trilogie však nevykresluje daemony jako zlé síly, ale jako vnější obraz duše člověka, která je přirozenou součástí lidí žijících v Lyřině světě (charakteristika daemona viz. obsah *Zlatého kompasu*, str. 24). Daemon je zjevně inspirován tím, co Sokrates nazýval „daimonion.“ Na základě Platónových interpretací je daimonion průvodcem, božským prvkem, který komunikuje s duší a vede ji k pravdě.⁹⁰

Pojetí duše, jak je vyjádřeno v trilogii, se víc blíží pojetí aristotelovskému než křesťanskému.⁹¹ Biblický význam slova duše označuje „sám životní princip, který oživuje tělo: „dech“ darovaný Bohem.“⁹² Vlivem řecké filosofie však byly postaveny do protikladu dva principy – smrtelný a hmotný (tělo), nesmrtelný a spirituální (duše). Myšlenku o nesmrtelnosti duše, která je nezávislá na těle, je blízká Platónově nauce o duši.

Daemoni reprezentují více Aristotelovu pojetí duše, dle něhož je duše smrtelná a umírá spolu s tělem („duši nelze oddělit od těla“⁹³).⁹⁴ Zrovna tak to je u daemonů a lidí – pokud jeden z nich zemře, druhý rovněž nepřežije. Když se podaří oddělit člověka od daemona, aniž by došlo k úmrtí obou, člověk bez duše je na tom stejně jako divoženka Lena po útoku děsivých přízraků, bez svého daemona už byla „ke všemu netečná jako živoucí mrtvola.“⁹⁵

Když Magisterium podporuje kruté experimenty, kterými se snaží dosáhnout oddělení těla od duše, znovu se tak v Pullmanově trilogii jeví církve jako organizace, která je už ze své podstaty amorální a prohnílá. Hrdinové *Jeho temných esencí* tak mají další důvod, proč se zapojit do Asrielova boje proti útlaku pod nadvládou Autority a všech odnoží Magisteria.

⁸⁹ FREITAS, Donna and Jason E. KING.: op.cit., s. 30.

⁹⁰ RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 56.

⁹¹ FREITAS, Donna and Jason E. KING.: op.cit., s. 41.

⁹² LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT. *Slovník křesťanské kultury*. Přel. J. Binder a kol. Praha: Garamond, 2002. s. 94.

⁹³ ARISTOTELÉS. *O duši*. Přel. A. Kříž. Praha, P. Rezek, 1995. s. 52.

⁹⁴ FREITAS, Donna and Jason E. KING.: op.cit., s. 41.

⁹⁵ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž*.: op.cit., 275.

6.6 Pád do hříchu

V trilogii nalezneme tři verze biblického příběhu o pádu do hříchu známého z knihy *Genesis*, který pojednává o vyhnání Adama a Evy z ráje, protože porušili Boží zákaz a jedli plody z rajského stromu poznání všeho dobrého a zlého.

První verze biblického příběhu v trilogii je ta, kterou Lord Asriel předčítá Lyře z *Bible*. Verze je převzatá ze *Starého zákona* a doplněná o daemony:

Žena viděla, že je to strom s plody dobrými k jídlu, lákavý pro oči, strom slibující odhalit pravou podobu daemonů. Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl. Oběma se otevřely oči a oni uzřeli pravou podobu svých daemonů a hovořili s nimi. Když ale muž a žena poznali svoje daemony, viděli, že se s nimi udála veliká změna, neboť až do té chvíle jako by byli zajedno se vším živým na zemi i ve vzduchu a nebylo mezi nimi žádných rozdílů.⁹⁶

Jiné znění příběhu o pádu vypráví se dozví Mary Maloneová od mulefů. V tomto příběhu získali mulefové vědomosti – „Od chvíle, kdy se objevil sraf, máme paměť a vědomí. Předtím jsme neznali vůbec nic.“⁹⁷ V této verzi samička mluvila s hadem a ten jí ukázal, jak využívat kolo — „Vzala tedy ona a její druh první tobolky a poznali, že vědí, co jsou zač, že jsou mulefové a ne zvěř z pastvin. Dali si navzájem jména a sami sebe nazývali mulefy. Pojmenovali tobolkové stromy, jakož i všechny tvory a rostlinstvo.“⁹⁸ Příběh mulefů se podobá příběhu z *Genesis*, ale liší se mimo jiné tím, že se nedá mluvit o porušení Božího zákazu a proto v příběhu mulefů ani nejsou zmínky po trestu.

Ve třetí verzi pádu Lyra představuje Evu a Will Adama, přičemž i oni směřují k pádu.⁹⁹ Jelikož se verze příběhu o pádu popsaná v Jeho temných esencích více shoduje s gnostickým pojetím než s křesťanským,¹⁰⁰ je nutné krátce představit gnosticismus a jeho pojetí příběhu o pádu do hříchu.

⁹⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 327.

⁹⁷ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 200.

⁹⁸ Tamtéž, s. 201.

⁹⁹ SQUIRES, Claire: op.cit., s. 49.

¹⁰⁰ BRADLEY, Arthur and Andrew TATE: op.cit., s. 69.

6.7 Gnostické pojetí pádu do hříchu

Pro účely této práce postačí stručná charakteristika gnosticizmu. Jedná se o duchovní hnutí vycházející ze základů řecké filosofie, východních náboženství a mytologie. Gnostikové popírají vtělení Boha a vyznávají dualismus, který proti sobě staví nadsmyslového, dobrotivého Boha proti zlému duchu.¹⁰¹ I když církev od počátku označovala hnutí za herezi, polemika s gnostickým učením utvářela křesťanskou věrouku.¹⁰² Jaké však je gnostické pojetí o pádu?

V první řadě se gnostické verze pádu zcela odlišuje od pádu popsánoho v knize *Genesis*. Dále je třeba připomenout, že podle křesťanských gnostiků nedává doslovný výklad příběhu o pádu smysl a je třeba ho číst symbolicky.¹⁰³ Tak například *Svědectví pravdy* vypráví příběh z Rajské zahrady z pohledu hada. Hada, který se často objevuje v gnostických textech jako symbol Boží moudrosti, přesvědčil Adama a Evu, aby si vzali část této moudrosti. Hada tak stojí v opozici proti Stvořiteli, který pod pohrůžkou smrti zakázal Adamovi a Evě jíst ze stromu poznání, protože nechtěl, aby dosáhli Boží moudrosti.¹⁰⁴

Také postava Evy se neshoduje s popisem této postavy v *Genesis*. Gnostický text *O původu světa* totiž nepopisuje Evu (jinak zvanou Zoe, dceru Sophie - Moudrosti) jako Adamovu ženu, která podlehla pokušení a tím tak zapříčinila Boží hněv a následné vyhnání z Edenu. Eva se totiž ve zmíněném gnostickém traktátu stává Adamovou stvořitelkou, když svými slovy oživila jeho nehybné tělo.¹⁰⁵

Francouzský filozof a teolog Claude Tresmontant shrnuje rozdíly mezi gnostickým a křesťanským pojetím pádu do hříchu následovně: „Stvoření je ztotožněno s pádem, lépe řečeno, nerozlišujíc se od sebe. [...] Je-li pro gnostiky stvoření pádem, není pro ně naopak pád, prvotní hřích skutečným zlem, nýbrž nezbytným prvkem zrodu světa a dějin – šťastnou vinou – ba ještě víc: je prvkem zrodu Boha.“¹⁰⁶

Jeho temné esence, obdobně jako gnostický výklad, nepředkládají pád do hříchu jako historickou událost. Lord Asriel vysvětluje Lyře příběh o pádu těmito slovy:

¹⁰¹ LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT: op.cit., s. 114.

¹⁰² PAVLINCOVÁ, Helena a kol. *Slovník : judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1. vydání, 1994. s. 182.

¹⁰³ PAGELS, Elaine H. v RUSSELL, Mary Harris. “Eve, Again! Mother Eve!”: Pullman’s Eve Variations. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman’s Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 214.

¹⁰⁴ PAGELS, Elaine H. *The Gnostic Gospels*. New York: Vintage Books, 1989. s. xvii.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 30.

¹⁰⁶ TRESMONTANT, Claude. *Bible a antická tradice*. Přel. J. Sokol. Praha: Vyšehrad, 1970. s. 17.

„Představ si Adama a Evu jako imaginární číslo, jako odmocninu z mínus jedné – nikdy nenajdeš konkrétní důkaz, že něco takového existuje, ale když ji zahrneš do rovnice, dokážeš spočítat celou řadu věcí, které by sis bez ní vůbec nedokázala představit.“¹⁰⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že *Jeho temné esence* prezentují pád do hříchu v gnostickém pojetí, tedy jako pozitivní událost, díky které získali Adam a Eva znalosti.

6.8 Nový pád

Pro Philipa Pullmana má příběh o pádu zásadní význam a jako takový je námětem *Jeho temných esencí*:

Hlavním tématem, hlavní podstatou celé knihy je známý příběh o pokušení v Rajske zahradě a takzvaný pád lidstva do hříchu. [...] Ten byl tradičně vykreslován jako něco hodně špatného. [...] Zkrátka jsem toto pojetí obrátil. Myslel jsem si — není dobré, co Eva udělala? Nemá snad zvědavost svou hodnotu? Neměli bychom Evu velebit za riziko, které podstoupila? Nakonec, nešlo jí o peníze ani o zlato, hledala vědění. Co by na tom mohlo být vůbec špatného?¹⁰⁸

Stejně obrácené stanovisko zaujímá i Satan ve *Ztraceném ráji*, když si připravuje důvody, kterými se chystá přesvědčit Evu, aby porušila Boží zákaz:

„osudný, strom vědomosti, požítí
zbráněný. Co? Vědomosti jim brání se?
Podezřelá, divná věc! I proč by té
záviděl jim pán? Zda hřích, zda smrt to jest,
že se ví? I zdaž jen za nevědomím
stává jich? Jest to ten jejich blahý stav,
to ten důvod víry, poslušensví jich?“¹⁰⁹

Zde vyvstává hlavní problém se čtením Miltona eposu, které se promítlo do *Jeho temných esencí*. Jak předkládá Watkins, ten problém totiž pramení z faktu, že Pullman poprvé četl pouze knihy I - IV, ačkoliv *Ztracený ráj* tvoří celkem dvanáct knih. První čtyři knihy na Pullmana velice zapůsobily, formovaly jeho smýšlení

¹⁰⁷ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 328.

¹⁰⁸ "The general theme, the general gist of the whole book is that the famous story of the Temptation in the Garden of Eden and the Fall of Man so-called...that this traditionally [has] been presented as being a very bad thing...I just reversed (the traditional view of the Fall). I thought wasn't it a good thing that Eve did, isn't curiosity a valuable quality? Shouldn't she be praised for risking this? It wasn't, after all, that she was after money or gold or anything, she was after knowledge. What could possibly be wrong with that?" v PULLMAN, Philip. *Faith and Fantasy*. [online]. Australian Broadcasting Company Radio National., 24.3. 2002. Dostupný z [www: <http://www.abc.net.au/radionational/programs/encounter/faith-and-fantasy/3513418>](http://www.abc.net.au/radionational/programs/encounter/faith-and-fantasy/3513418)

¹⁰⁹ JUNGSMANN, Josef: op.cit., s. 109.

a možná proto se na ně až příliš zaměřuje.¹¹⁰ Na začátku eposu Satan vystupuje jako sebejistý vůdce rebelů, jež proslul citátem „lepší v pekle pán než sluha v nebesích.“¹¹¹ Zbylých osm knih už však nabízí jiný pohled na Satana. Zatímco v úvodu *Ztraceného ráje* vystupuje jako bojovník za svobodu, postupně se vychází najevo jeho pravé úmysly, například boj proti Bohu je veden z pouhé touhy po slávě. Co se Adama a Evy týče, Satan je netouží „osvobodit“ a darovat jim vědění, jen chce překazit Boží plány.

I v případě chápání Božího trestu, který stihl Adama a Evu, se Pullmanova trilogie znovu odklání od *Ztraceného ráje*, kde Milton ospravedlňuje Boží činy (trest nevyjímaje). V eposu se dočteme, že Bůh obdařil člověka svobodnou vůlí, ač předvídá jeho pád:¹¹²

„[...] a neunesnadně přestoupí
příkázání mé, ten základ jediný
poslušenství svého; tak on, i rod
jeho padne nevěrný. [...]
[...] já dobrým, nevinným
stvořil jej a zvolným státi i padnouti.
[...] Svou
vůli stál, kdo stál, svou vůlí padl, kdo padl.“¹¹³

Naproti tomu Autorita (i s církvemi) se v Pullmanově trilogii snaží zabránit lidem v poznání¹¹⁴ a jak již bylo uvedeno, Autorita se tak podobá více gnostickému demiurgovi než křesťanskému Bohu.

6.8.1 Lyra jako nová Eva?

Lyřino předurčení, aby se stala novou Evou, zmiňuje už proroctví divoženek — „Je to ona, co mezi vás přišla už jednou a od těch dob ji nenávidíte a bojíte se jí!“¹¹⁵ „Eva, matka všech! Druhá Eva. Pramátí Eva.“¹¹⁶ Jak naznačuje první zmíněné proroctví divoženek, Magisterium vnímá Lyru jako hrozbu, protože „...to dítě je ve stejném postavení jako Eva, manželka Adamova, matka nás všech a zdroj všeho hříchu.“¹¹⁷

¹¹⁰ WATKINS, Tony. *Dark Matter: Shedding Light on Philip Pullman's Trilogy*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2006. s. 48.

¹¹¹ JUNGSMANN, Josef: op.cit., s. 28.

¹¹² SCOTT, Carole: op.cit., s. 102.

¹¹³ JUNGSMANN, Josef: op.cit., s. 77.

¹¹⁴ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 424.

¹¹⁵ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž.*: op.cit., s. 37.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 275.

¹¹⁷ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 64.

Bible popisuje Evu podobně jako církev v Pullmanově trilogii, protože Eva padla do hříchu – „A nebyl to Adam, kdo se nechal svést, ale jeho žena byla svedena a padla do hříchu.“ (1Tm 2,14) Dále se v knize *Genesis* dočteme, že „Adam pak dal své ženě jméno Eva (to jest Živa), neboť ona byla matkou všech živých.“ (Gn 3,20) Zatímco Magisterium se snaží Lyře zabránit, aby se stala „matkou všech živých“, *První list Timoteovi* uvádí, že ač Eva padla, ještě může dosáhnout spásy, neboť „V jejím mateřství je ovšem záchrana.“ (1Tm 2,15) Jak však může být dívka Lyra „matkou všech živých?“

Lyra se stala „matkou všech živých“, když naplnila svůj osud, čímž zachránila Prach, který tvoří vše živé. Bez toho, aniž by Lyra nevědomě vykonala, co jí bylo předurčeno, by Prach zmizel a zanikl by život ve všech světech.

Paralela mezi Lyrou a Evou vůbec nemusí být tak zřejmá, jak se při čtení Pullmanovy trilogie může zdát. Tony Watkins upozornil na několik rozporů, které narušují přesvědčivost druhého pádu popsaného v *Jeho temných esencích*.¹¹⁸ Watkins spatřuje rozpor už v samotné motivaci, která vedla obě ženské postavy k tomu, že okusily „zakázané ovoce.“ Eva se rozhodla sníst ovoce, protože hledala poznání, zatímco Lyra a Will tímto činem vyjadřují své vzájemné city – „Pak Lyra zvedla jeden z drobných červených plodů a z bušícím srdcem se k němu obrátila. „Wille...“ Něžným pohybem mu zvedla ovoce ke rtům. Poznala mu na očích, že hned pochopil, jak to myslí, ale samou radostí se nezmůže na slovo.“¹¹⁹

6.9 Prvotní hřích

S příběhem o pádu do hříchu souvisí i pojem „prvotní hřích.“ Lord Asriel přečetl Lyře pasáž o prvotním hříchu z *Bible*: „A tak vstoupil na svět hřích,“ pravil, „hřích a hanba a smrt. Objevily se ve chvíli, kdy daemoni Adama a Evy přestali měnit podobu.“¹²⁰ Dále Lyře vysvětluje příčinu vzniku Absolučního výboru a jeho snahy o oddělení člověka od jeho daemona: „Usoudila [paní Coulterová], že ty dva jevy, ke kterým dochází v období dospívání, spolu třeba souvisejí – změna v podobě

¹¹⁸ WATKINS, Tony: op. cit., s. 139-140.

¹¹⁹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 412.

¹²⁰ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 327.

daemona a skutečnost, že se začíná usazovat Prach. Kdyby se povedlo oddělit daemona od těla, možná bychom nebyli vystaveni ani Prachu – prvotnímu hříchu.¹²¹

Prvotní (dědičný) hřích je chápán jako porušení původního stavu milosti, nevinnosti a dokonalosti, kterého se Adam s Evou dopustili, když pojedli ze stromu poznání dobrého a zlého a tím porušili Boží příkaz. Následky porušení zákazu přechází na další generace.¹²²

Jak se dále dozvídáme z trilogie, je nutné oddělovat děti od jejich daemonů, aby se zabránilo usazení Prachu a narušení nevinnosti. Paní Coulterové Lyře vysvětluje, že „Tvůj daemon je báječný kamarád a společník, dokud jsi malá, ale v období, které tě už brzy čeká a kterému se říká puberta, způsobují demoni nejrůznější protivné myšlenky a pocity, a právě ty otvírají cestu Prachu.“¹²³ Po odstranění daemona by sice děti a dospělí mohli být prosti prvotního hříchu, ale přijdou tak i o vůli, pocity, zkrátka o svou osobnost. Kromě toho Magisterium z *Jeho temných esencí* mylně pojímá nauku o dědičném hříchu. Hřích je vrozenou součástí lidí a jako takový nevzniká až v pubertě.¹²⁴ Snaha oddělit tělo od duše se tak jeví jako nesmyslná a ničím nepodložená krutost.

6.10 Nevinnost a zkušenost

Vraťme se znovu k již dříve zmíněné von Kleistově eseji, v níž autor tvrdí, že všichni jedinci musí následovat příkladu Adama a Evy, aby si mohli uvědomit sami sebe. Cesta za sebepoznáním znamená ztrátu nevědomé dětské přirozenosti, nevinnosti, bezprostřednosti a bezelstnosti, případně některých schopností. To samé se stalo i Lyře, když ztratila svou nevinnost a tím přišla o schopnost číst přirozeně v alethiometru. Jediným způsobem, jakým se lze znovu vrátit do stavu prvotní přirozenosti, je získat zkušenosti, které souvisí s dospělostí, ať už se jedná o utrpení či jiné těžkosti. Ztráta nevinnosti tedy není nic hrozného, protože ji lze znovu získat díky usilovné práci a životu, který naplno prožijeme.¹²⁵ To se dozví i Lyra, když se ptá anděla Xaphanie, zda získá svou dovednost zpět: „Tvoje schopnost byla dar ... a dá se získat zpátky usilovnou prací... budeš pak vykládat symboly dokonce ještě lépe, protože po desítkách let úsilí a úvah bude vycházet z vědomého porozumění.

¹²¹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 330.

¹²² PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: op.cit., s. 188.

¹²³ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 251.

¹²⁴ WATKINS, Tony: op. cit., s. 123.

¹²⁵ TUCKER, Nicholas: op.cit., s. 159.

Taková schopnost je hlubší a úplnější než nadání, které přichází samo od sebe, a navíc, když ho jednou získáš, už tě neopustí.“¹²⁶

V trilogii jsou postavy, o kterých se dá říci, že díky svým zkušenostem a sebepoznání dosáhli jiného stupně vnímání a empatie. Jsou to například Lee Scoresby a Farder Coram, Lyřini věrní přátelé.^{127 128} Není však jisté, zda by sama Lyra mohla dosáhnout takového stavu. Sice se změnila z rozjíveného děcka na uvědomělou dívku, ale vlastně nemusela riskovat – pomáhali jí její věrní přátelé, chránili ji, alethimetr jí vždy poradil co dělat. Lyra tak nemusela činit žádná zásadní rozhodnutí. I když obětuje svou lásku k Willovi, aby zachránila Prach a tím i vše živé, ale jinak nemusela čelit žádným výzvám.

6.11 Andělé

Pojetí andělů se v jednotlivých náboženstvích liší a proto budou andělé pro účely této práce zmíněni pouze v křesťanském kontextu. Slovo anděl zde označuje duchovní bytost bez hmotného těla, kterou stvořil Bůh. Anděl je nesmrtelný, prost tělesných žádostí. Anděl slouží jako Boží posel a také jako průvodce, případně ochránce člověka (strážný anděl).¹²⁹ Andělé ovšem také mohou zprostředkovat Boží hněv (andělé mstitelé). V Bibli nalezneme odkazy na anděly, například Starý a Nový zákon zmiňuje Hospodinova anděla (Gn, 22,11; Mt, 1,20), cheruby (Ez, 10) a serafy (Iz, 6,2).¹³⁰ Andělé byli zařazeni do tří nebeských hierarchií. Nejvýše postavení jsou cherubové, serafové a trůnové. Druhou skupinu tvoří panovníci, síly a mocnosti, poslední skupina je tvořena knížaty, archanděly a anděly.¹³¹ Za zmínku stojí také tzv. padlí andělé, kteří se pod vedením Satana vzepřeli Bohu, byli poraženi, svrženi z nebe a stali se démony.¹³²

¹²⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 435.

¹²⁷ TUCKER, Nicholas: op.cit., s. 160-161.

¹²⁸ Znovu lze najít paralelu s dílem Blakea a například v *Písničkách nevinnosti a zkušenosti (Songs of Experience and of Innocence, 1794)*, ve kterých se střetává nevinný svět dětství s prohnilým světem dospělých. Stojí za zmínku, že ve dvou básních (*The Little Girl Lost, The Little Girl Found*) vystupuje dívka jménem Lyca.

¹²⁹ PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: op.cit., s. 135.

¹³⁰ LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT: op.cit., s. 35.

¹³¹ PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: op.cit., s. 135.

¹³² LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT: op.cit., s. 35.

6.11.1 Metatron

Anděl Metatron patří k nejdůležitějším andělům co se západní tradice týče. Je například chápán jako nejvýše postavený anděl smrti, kterému Bůh nařizuje, v jaký den se má zmocnit něčí duše.¹³³ Jedna z interpretací jeho jména zní „ten, který zaujímá trůn vedle Božího trůnu“.¹³⁴ Takovému pojetí odpovídá i postava Metatrona v trilogii – „Před čtyřmi tisíci let si ho Nejvyšší zvolil za svého zástupce, regenta, a společně naplánovali, co bude dál... [Metatron] Je přesvědčený, že církve všech světů jsou příliš slabé a úplatné, příliš ochotné ke kompromisu, a proto chce ve všech světech zřídit stálou inkvizici řízenou přímo z Království.“¹³⁵

Anděl Baruch dále tvrdí, že „Metatron býval svého času Henochem, synem Jeredovým, jenž byl synem Mahalalela...“¹³⁶ Zde text odkazuje na patriarchu Henocha, kterého si Bůh vyvolil, aby psal pravdu. Bůh se pak rozhodl přeměnit Henocha v anděla. Apokryfní *Druhá kniha Henochova* tuto událost popisuje následovně – „A Hospodin mi vlastními ústy řekl: "Bud' dobré myslí, Henochu, neboj se! Vstaň a zůstaň stát před mou tváří na věky!"... Pohlédl jsem na sebe sama: Hle, stal jsem se jakoby jedním z jeho slavných a v nádheře nebylo rozdílu.“ (2Hen, kap. 9)¹³⁷ Kniha *Genesis* také zmiňuje Henochova – „Enoch žil s Bohem, až jednou zmizel, neboť ho Bůh vzal.“ (Gn, 5,24)

Je však nutno dodat, že většinou není Henoch ztotožňován s Metatronem, ale s archandělem Michaellem.¹³⁸ Trilogie zmiňuje Barucha, původně člověka, který se stejně jako Henoch stal andělem – „Baruch byl muž, já ne. Teď je z něj anděl.“¹³⁹ V *Bibli* ještě najdeme Barucha jako pomocníka a přítele proroka Jeremiáše.

6.12 Lord Asriel – Anděl nebo Miltonovům Satan?

Jméno lorda Asriela připomíná jména některých andělů, jmenovitě Azraela, Ariela a Azazela. Následující kapitoly uvedenou stručnou charakteristiku anděla a fakta, která ho spojují s *Jeho temnými esencemi*.

¹³³ OLIVER, Evelyn D. and James R. LEWIS. *Angels A to Z*. 2nd ed. Canton,: Visible Ink Press, 2008 op.cit., s. 247.

¹³⁴ ODEBERG, Hugo in OLIVER, Evelyn D. and James R. LEWIS: op.cit., s. 248.

¹³⁵ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 58.

¹³⁶ Tamtéž, s. 60.

¹³⁷ SOUŠEK, Zdeněk a kol.: op.cit., s. 193.

¹³⁸ OLIVER, Evelyn D. and James R. LEWIS: op.cit., s. 248.

¹³⁹ PULLMAN, Philip. PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 20.

6.12.1 Azrael

Jedním z andělů připomínající lordovo jméno je Azrael. Azrael (též také Azrail, Ashriel, Azaril, Azriel, Izrail, Izrael, Ozryel nebo persky Mordad) je islámský anděl smrti, který odděluje po smrti duši od těla.¹⁴⁰ Oddělení duše ještě posiluje závěrečná scéna ze *Zlatého kompasu*, kdy lord Asriel zabije chlapce Rogera tím, že ho oddělí od jeho daemona (duše).

6.12.2 Ariel

Lordovo jméno rovněž připomíná anděla Ariela, který se objevuje i ve *Ztraceném ráji* jako člen „bezbožné roty“¹⁴¹, poraženou andělem Abdielem.¹⁴² Ariel znamená „lev Boží“ a bývá často zobrazován se lví hlavou. Tomuto popisu se blíží daemon lorda Asriela, sněžná levhartice Stelmarie. K Arielovi se vztahuje rovněž velké množství výkladů. *Závět krále Šalamouna* praví, že Ariel ovládá demony. Podle gnostického učení je Ariel starší název pro Jaldabaótha (Ialdaboth)¹⁴³, stvořitele hmotného světa.¹⁴⁴

6.12.3 Azazel

Dalším možným kandidátem na původ Asrielova jména je anděl Azazel.¹⁴⁵ Podle apokryfní *První knihy Henochovy* byl Azazel jedním ze dvou stovek padlých andělů (Strážců), sestoupivších na zem, aby obcovali s ženami, které pak rodily obry. V *Genesis* najdeme zmínku o této události – „(V oněch dnech, a také později, se na zemi vyskytovali zrudní obři. Boží synové totiž přicházeli k lidským dcerám a ty jim je rodily. To jsou ti dávní hrdinové, ti muži slavné pověsti.“ (Gn, 6,4) Andělé učili lidi nejrůznějším zakázaným dovednostem (například astrologii, psaní, výrobě

¹⁴⁰ OLIVER, Evelyn D. and James R. LEWIS: op.cit., s. 202.

¹⁴¹ JUNGSMANN, Josef: op.cit., s. 161.

¹⁴² SCHWEIZER, Bernard. “And He’s A-Going to Destroy Him”: Religious Subversion in Pullman’s *His Dark Materials*. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman’s Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 164.

¹⁴³ Tento stvořitel se také nazývá Demiurg.

¹⁴⁴ OLIVER, Evelyn D. and James R. LEWIS: op.cit., s. 47.

¹⁴⁵ MASSON, Sophie. Lord Asriel: Dad from Hell or Heroic Rebel? In: WESTERFELD, Scott. *The World of the Golden Compass: The Otherworldly Ride Continues*. Ann Arbor: Borders Group Inc., 2007. s. 36.

a používání kosmetiky). Azazel seznámil lidi s opracováním kovů, výrobou zbraní a ozdob. Ženy naučil jak se líčit.

Pullmanova trilogie nabízí obraz Boha (Authority), který si nepřeje, aby lidé získali vědomosti – „[...] celé dějiny lidského rodu jsou zápasem mezi rozumem a hloupostí. Zastánci moudrosti, totiž ona a ostatní odbojní andělé, se odjakživa snaží rozšiřovat lidem obzory, kdežto Nejvyšší se svými církvemi dělá, co může, aby jim je omezil.“¹⁴⁶ Anděl Azazel však „prozradil tajemství všehomíra, jež se udála v nebi.“¹⁴⁷ Spojitost se Strážci, kteří přinesli lidem poznání, je tak zjevná,¹⁴⁸ jelikož lord hledá poznání (např. pátrá po zdroji Prachu). Asriel dále bojuje proti Autoritě a Magisteriu, kteří si nepřejí, aby lidé získali znalosti, které jim nepřísluší, tj. jsou to zakázané dovednosti zmíněné v *Henochovi*.

6.12.4 Lord Asriel jako Miltonův Satan

Lord Asriel však sdílí některé rysy s Miltonovým Satanem. Satan byl stvořen Bohem jako dobrá bytost, ale se odvrátil od svého stvořitele. Ztotožňuje se s vůdcem padlých andělů Luciferem, který vedl vzpouru proti Bohu. Dále bývá Satan spatřován v hadovi, který přesvědčil Evu, aby ochutnala zakázané ovoce.^{149 150}

Role hada v *Jeho temných esencích* připadla na Mary Maloneovou, kterou o jejím poslání informují Stíny – „Najdi to děvče a toho chlapce. Neztrácej čas. Musíš sehrát roli hada.“¹⁵¹ Mary Maloneová ale neplní úlohu hada, jelikož se na rozdíl od hada v *Genesis* nesnaží Lyru pokoušet, ale „jen“ jí vypráví svůj příběh o tom, jak se kdysi zamilovala. Mary se nesnaží překazit Boží plány, ba naopak, jedná na základě pokynů Prachu.¹⁵²

Jeho temné esence i Ztracený ráj nám nejprve představí Satana a až později Boha.¹⁵³ Asriel je popsán jako „vysoký, s mohutnými rameny, snědou, výraznou tváří a očima, z nichž jako by sršelo nespoutané veselí. Takové tváří se buď musíte poddat, nebo se jí postavit na odpor. [...] Měl rozmáchlé, dokonale vyvážené pohyby dravého

¹⁴⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 424.

¹⁴⁷ SOUŠEK, Zdeněk a kol. *Knihy tajemství a moudrosti I.: mimobiblické židovské spisy: pseud-epigrafy*. Praha: Vyšehrad, 1995. s. 87.

¹⁴⁸ MASSON, Sophie.: op.cit., s. 36.

¹⁴⁹ LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT: op.cit., s. 325-326.

¹⁵⁰ Stojí za zmínku, že ve *Ztraceném ráji* se poražený Satan i se svými následovníky promění v hady.

¹⁵¹ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž.*: op.cit., s. 220.

¹⁵² WATKINS, Tony: op.cit., 139.

¹⁵³ HATLEN, Burton: op.cit., s. 87.

zvířete, a když se ocitl v místnosti podobné této, působil jako šelma v příliš těsné kleci.“¹⁵⁴

Lord Asriel je stejně Satan uvězněn, (Satan byl „svržen“ Bohem do pekla při první rebelii) protože se vzpíral nadřazené autoritě, Magisteriu. Dále si Satan i Asriel budují vlastní pevnost a vedou armádu svých přívrženců, se kterou chtějí zničit Boha.

Je tu však také jeden zásadní rozdíl mezi Satanem ze *Ztraceno ráje* a lordem Asrielem. John Milton popisuje Satana tak, že čtenářům odkrývá jeho povahu, pomáhá tak jim chápat jeho činy, pocity a způsob myšlení. Takového popisu se u lorda Asriela nedočkáme, spíše naopak – Asrielovy chyby jsou srovnávány s jeho velkými plány. Asriel postrádá komplexní psychologii Miltonova Satana, nedostane se nám žádného morálního rozjímání nad lordovými činy, a to ani když se jedná o vraždu chlapce Rogera.¹⁵⁵

O lordovi se ani nedá jednoznačně říci, že je to kladný hrdina. Ač je to otec Lyry, prakticky se o ní moc nezajímá a až na konci posledního dílu se jí rozhodne pomoci. Ač se Asriel staví do role bojovníka za svobodu, už z jeho pouhého chování ke služebníkům se dá usoudit, že on sám má blíže k autoritativnímu přístupu než k rovnostářskému, který prosazuje. Lord ve své pevnosti „všechno řídí a usměřňuje.“¹⁵⁶ Jeho motivace pro boj s Autoritou a Magisteriem se může dokonce zdát nevěrohodná, protože lord Asriel si zkrátka vybírá takřka nesplnitelné úkoly, neboť „jeho ctižádost nezná mezí.“¹⁵⁷ Je to rebel, ale ne tvůrce.

6.13 Nebe a země mrtvých

Bývalá jeptiška Mary Maloneová vysvětluje Lyře, že „[...] i když jsem časem zjistila, že žádný Bůh není, fyzika už mi stejně připadala daleko zajímavější. Křesťanství je jeden z nejmocnějších a nejpřesvědčivějších omylů, nic víc.“¹⁵⁸

Trilogie prezentuje názornou ukázkou, která podporuje Maryino tvrzení, a tou je křesťanská představa nebe. Nebe je místo dokonalé blaženosti, kde sídlí Bůh, andělé a spravedliví lidé (ti, kteří následovali Kristovo učení) poté, co zemřeli.¹⁵⁹

¹⁵⁴ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas.*: op.cit., s. 15.

¹⁵⁵ RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 43.

¹⁵⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž.*: op.cit., s. 238.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 44.

¹⁵⁸ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 389.

¹⁵⁹ PAVLINCOVÁ, Helena a kol.: op.cit., s. 242.

V *Jeho temných esencích* nenalezneme obdobu takového místa, naopak, představa nebe je předkládána jako omyl. Na místo něj je tu akorát země mrtvých. Ta je ve skutečnosti zajatecký tábor, který zřídila Autorita a který církve prezentují jako nebe. O tomto pochmurné místě vypráví jedna z jeho obyvatelk:

Dokud jsme byli naživu, říkali nám, že po smrti přijdeme do nebe. Povídali, že je to místo radosti a slávy, že tu budeme žít ve věčné blaženosti vedle světců a andělů a společně velebit Všemohoucího. Tak nám to tvrdili. Řada z nás se s touhle nadějí vzdala života a mnozí další strávili dlouhá léta v osamělé modlitbě, zatímco radosti života míjely kolem nás a my je nepoznali. Země mrtvých totiž není místo, kam by se přicházelo za odměnu nebo za trest. Je to svět nicoty. Přicházejí sem dobří stejně jako zlí a všechny tu čeká jen věčná malátnost a šero bez naděje na svobodu, radost, spánek, odpočinek nebo klid.¹⁶⁰

Takový popis nebe neguje křesťanskou představu o tomto místě. Jako náhradu ráje nabízí *Jeho temné esence* nebeskou republiku.

6.14 Království nebeské a nebeská republika

Pullmanova trilogie pojímá termín „království nebeské“ jako říši, které vládne tyranská Autorita, jelikož „od chvíle, kdy se Nejvyšší svévolně postavil nad ostatní, je jeho říše známá jako království nebeské.“¹⁶¹ *Jeho temné esence* nabízí alternativu za „diktátorské“ království nebeské, a to nebeskou republiku, v níž „nebudou žádná království, králové, biskupové nebo kněží“¹⁶² a všichni budou lidé budou svobodní. Popis nebeského království v trilogii se liší od křesťanského chápání tohoto pojmu. Království Boží (nebeské) se nalézá v srdci toho, kdo dodržuje Boží zákon,¹⁶³ dá se říci, že v Božím království se jedná o „spravedlnost, pokoj a radost v Duchu svatém. Kdo takto slouží Kristu, je milý Bohu a uznávaný lidmi.“ (Ř, 14,17-18).

Další problém také je, že Asriel chce kromě vybudování nebeské republiky najít a zničit zdroj Prachu. Lord si tak přeje zničit opravdového Boha, ač si to sám neuvědomuje. Rovněž jeho motivace ke zničení království nebeského nemusí být zcela věrohodná (viz. str. 48-49). Jediný, kdo chápe, že lordův záměr směřuje k nezdaru, je John Parry. Ten Lyře a Willovi prozradí, proč nemůže Asrielův záměr vyjít:

¹⁶⁰ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 283.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 189.

¹⁶² PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 189.

¹⁶³ LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT: op.cit., s. 189.

„Váš daemon může žít naplno jen ve světě, ve kterém se narodil. Všude jinde časem onemocní a zahyne. [...] Ani lord Asriel proto nemůže ve svém velkém záměru uspět. Nebeskou republiku musíme totiž vybudovat tam, kde žijeme. Jiný svět pro nás není.“¹⁶⁴

Lordův megalomanský záměr nemůže vyjít, ale nabízí se jiné řešení. Namísto boje a pokusu o nastolení jiného režimu se budování nebeské republiky spíše podobá křesťanskému úkolu – najít v sobě Boha a usilovat o sebezdokonalení. Dozvíme se, že republiku lze vybudovat jinak než za pomoci násilí – „Nikdo by to nedokázal, kdyby myslel především na sebe. Musíme být veselí, laskaví, zvědaví, stateční a všechny tyhle složité věci, a musíme se učit a přemýšlet, musíme všichni usilovně pracovat, každý ve svém vlastním světě ...“¹⁶⁵ Snažily se postavy v Pullmanově trilogii o to, aby se staly lepšími a tím tak pomáhaly budovat nebeskou republiku?

V celé trilogii je jen jediná postava, která prošla osobní vývojem a v jistém slova smyslu se stala alespoň méně špatnou, než jakou bývala. Právě takovou postavou je paní Coulterová, matka Lyry. Její skutečnou povahu naplno prohlédl Metatron a sděluje jí, že při pohledu na její nejhlubší nitro vidí

Zkaženost, závist a touhu po moci. Krutost a chlad. Zvrácenou, hloubavou zvědavost. Čirou, jedovatou, ničivou zášť. Už od nejtútlejšího věku jsi neprojevila špetku soucitu, pochopení nebo laskavosti, aniž by sis předem spočítala, co ti to vynese. Mučila jsi a zabíjela bez váhání a bez výčitek. Zrazovala jsi, kula pikle a pyšnila se svou proradností. Jsi ztělesněná jímka mravní špíny.¹⁶⁶

Metatron se ve svém hodnocení rozhodně nemýlí – Marisa Coulterová nemá žádné morální zábrany a za svými cíly jde doslova přes mrtvolu. Zdá se skoro nemožné, že by se taková osoba nějakým způsobem mohla změnit k lepšímu, a přece se tak stalo. Paní Coulterová sice sama přiznává, že „nic dobrého ve mně opravdu není“,¹⁶⁷ ale přesto se v ní probudila láska k vlastní dceři, kterou se rozhodla ochraňovat (byť někdy poněkud diskutabilním způsobem) a nakonec za Lyru položila život, když společně s lordem Asrielem bojovali proti Metatronovi. Z nadšené stoupenkyně Magisteria, která byla hlavou Absolučního výboru, se tak díky lásce k vlastnímu dítěti

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 320.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 457-458.

¹⁶⁶ PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko.*: op.cit., s. 352.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 358.

postavila proti tomu, o co usilovala. Tuto proměnu si paní Coulterová vysvětluje po svém:

Lyru mám nadevšechno ráda. Kde se ta láska vzala? To nevím, vkradla se do mě jako zloděj uprostřed noci a teď jsem jí tak plná, div mi neroztrhne srdce. Nezbyvalo mi než doufat, že moje hříchy jsou tak obrovské, že se v jejich stínu všechna tahle láska scvrkne na hořčičné semínko, a mrzelo mě, že jsem se nedopustila ještě horších zvěstev, protože pak by se skryla o to hlouběji... Jenže i to semínko hořčice se zakořenilo, rostlo a jeho zelené výhonky mi rozvíraly srdce dokořán.¹⁶⁸

Ve výroku paní Coulterové nalézáme hned dva odkazy na *Bibli*.¹⁶⁹ Když Lyřina matka mluví o lásce jako o zloději, evokuje tak asociaci týkající se Ježíše – „Pochopte, že kdyby hospodář věděl, v jakou hodinu má přijít zloděj, nedovolil by mu vloupat se do domu. Proto i vy buďte připraveni, neboť Syn člověka přijde v hodinu, o které netušíte.“ (Lk 12,39-40)

Hořčičné semínko, které vyroste, je biblickou metaforou víry a Božího království – „Nebeské království je jako hořčičné zrnko, které člověk vzal a zasal na svém poli. To zrnko je sice nejmenší ze všech semen, ale když vyroste, je větší než jiné byliny a je z něj strom, takže ptáci přiletí a uhnízdí se v jeho větvích.“ (Mt 13,31)

Mohlo by se zdát, že trilogie tak naznačuje, že víra není potřebná, protože ji nahrazuje láska, která se může nečekaně zjevit i u tak zkažené osoby jakou je paní Coulterová. Na druhou stranu, Lyra a Will obětují svou lásku, aby zachránili Prach, vyšší dobro. Pullman ale ve své eseji *Nebeská republika* tvrdí, že vyžadování vyjadřování citů za jakoukoliv cenu není „republikánská“ ctnost.¹⁷⁰

Úsilí postav v *Jeho temných esencích* o vybudování nebeské republiky skoro připomíná přesvědčení puritánů, kteří se cítili být vyvoleni k vybudování nového ideálního světa. Pullman, navzdory svému přesvědčení, že Bůh je mrtvý, přiznává, že lidé potřebují nebe. A jelikož podle jeho názoru není možné věřit v království nebeské, je třeba vybudovat republiku.¹⁷¹ Trilogie však nepředkládá dostatečné důkazy o tom, že vybudování je možné.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 358.

¹⁶⁹ RAYMENT-PICKARD, Hugh: op.cit., s. 82.

¹⁷⁰ PULLMAN, Philip. *The Republic of Heaven*. [online]. The Horn Book Magazine, November/December 2001. [cit. 30.4.2013] Dostupný z www: <http://archive.hbook.com/magazine/articles/2001/nov01_pullman.asp>

¹⁷¹ WATKINS, Tony: op.cit., s. 166.

ZÁVĚR

Trilogie *Jeho temné esence* britského spisovatele a známého ateisty Philipa Pullmana je dílem četbou pro mládež, dílem četbou pro dospělé, vyvolávající rozporuplné reakce. Trilogie literárně zpracovává jeden z všeobecně známých biblických příběhů, a to příběh o lidském pádu do hříchu. Pullman však čerpá i z jiných inspiračních zdrojů, které se vztahují k tomuto příběhu z knihy *Genesis*, a to především z eposu *Ztracený ráj* od Johna Milтона, z eseje Heinricha von Kleista *O loutkovém divadle* a některých děl Williama Blakea.

Celou trilogii nás tak provázela řada prvků známá z křesťanství – andělé, démoni (daemoni), prach (Prach), Bůh (Autorita), čarodějnice (divoženky), Satan (lord Asriel), had (Mary Maloneová), Adam a Eva (Will a Lyra), odkazy z Bible použité v příběhu trilogie (příběh o pádu doplněný o demony, hořčičné semínko jako metafora víry a Božího království), peklo a nebe, království nebeské (tyranský režim Autority).

V trilogii nemají tyto prvky klasický význam, ač z něho čerpají, ale jsou pozměněny. Například andělé Balthamos a Baruch jsou homosexuálové. Daemoni nejsou zobrazeni jako tradičně zlé síly, ale zhmotnění lidské duše, symbiont, bez kterého se nedá žít. Prach v trilogii není pouhou hmotou, která potřebuje oživit Bohem, ale je sama o sobě Bohem, životodárnou silou, bez níž by zanikl veškerý život. Postava Autority má blíže k postavě Urizena z Blakeova díla, a tím ke gnostickému demiurgovi, který sice stvořil hmotný svět, ale není to Bůh v křesťanském slova smyslu.

Postava Satana z trilogie má předobraz v Satanovi z Miltonova *Ztraceného ráje*. V *Jeho temných esencích* představuje Pullman Satana jako hlavního hrdinu bojujícího proti Bohu. Satana reprezentuje lord Asriel se svou armádou. Rovněž pojetí hada v trilogii se liší od křesťanského pojetí, kdy had svedl Evu k hříchu. Zde je had zobrazen podle gnostické verze o pádu, kdy moudrý had svým činem napomůže k prozření. Roli hada na sebe vzala bývalá jeptiška, později vědkyně Maloneová, která vyprávěním svého příběhu probudila citové uvědomění Lyry. Ta posléze naplnila svůj osud a tím zachránila Prach.

Pullman biblický příběh o pádu do hříchu zasadil do imaginárních fantasy světů s vlastními pravidly, bytostmi a tvory. Protože se trilogie více inspiruje Blakeovým chápáním Miltonova eposu, podle nějž je hlavním hrdinou Satan a nikoliv Bůh, ospravedlňuje boj proti Bohu, protože Bůh i Magisterium jsou zde chápáni jako tyrani.

Magisterium, jako církev a její odnože, řídí Lyřin svět a k ovládnutí používají světské prostředky, například mají vojáky, agenty, mučí lidi a provádějí kruté experimenty na dětech (chtějí odstranit jejich daemony, tj. jejich duše). V trilogii jsou v souvislosti s Magisteriem zmíněny čarodějnické procesy a dokonce i pedofilní kněz, čímž text může vyvolávat dojem, že se jedná o církev z našeho reálného světa. V *Jeho temných esencích* není ani jediná kladná postava z řad církve. Autor trilogie navíc své odmítavé stanovisko vůči organizovanému náboženství vkládá do úst některým postavám, kdy například Mary Maloneová tvrdí, že křesťanství je pouze mocný a přesvědčivý omyl.

K ospravedlnění rebelie proti Bohu v *Jeho temných esencích* slouží i samotný ústřední příběh o pádu do hříchu. Adama a Evu v Pullmanově trilogii supluje Lyra Belacqua a Will Parry, postavy, které jsou právě na prahu dospělosti. Zatímco Adam a Eva podlehli pokušení, jedli ovoce ze zakázaného stromu poznání dobrého a zlého, a tím na sebe seslali Boží trest, tak tento pro lidstvo symbolický poklesek není v podání Lyry a Willa chápán jako trestuhodný čin, ale naopak jako spása lidstva. Symbolickým ovocem v *Jeho temných esencích* není ovoce ze stromu poznání, ale možné naplnění vzájemného vztahu Lyry a Willa, kterému se snaží zabránit Magisterium.

Jak tedy skončilo ono zabití Boha v trilogii? Navzdory všeobecně známým proklamovaným Pullmanovým prohlášením, že je ateista a že jeho knihy jsou o zabití Boha, se místo očekávaného zabití mocného tyrana (Autority) dočkáme aktu milosrdenství, kdy Lyra a Will osvobodí staříčkou, bezmocnou Autoritu. Avšak ani poté, co se Autorita rozplyne, nezůstává svět *Jeho temných esencí* úplně bez Boha.

Pravého Boha v trilogii představuje Prach, pojatý spíše panenteisticky, než že by zde byl klasickým křesťanským pojetím Boha. Není to stálá, všemocná a vševědoucí entita, nezávislá na ostatním tvorstvu. Prach je zde jakýmsi pojivem veškerého života, neustále se obnovuje a velikostně mění v závislosti na myšlení a pocitech všech myslících bytostí (lidí, medvědích kyrysníků, mulefů aj.).

Jelikož trilogie nepracuje s klasickým pojetím Boha, není zde ani království nebeské v křesťanském slova smyslu, kdy toto království leží v samotném srdce člověka, který se snaží žít podle Božích zákonů. Království nebeské, v trilogii pojaté jako diktátorský režim zřízený Autoritou, má být zničeno a nahrazeno nebeskou republikou. *Jeho temné esence* vůbec nezmiňují místa jako jsou nebe a peklo. V trilogii je pouze země mrtvých, kam přicházejí všechny duše bez ohledu na zásluhy, tudíž se liší od křesťanského pojetí nebe, do nějž vstoupí pouze ti, kteří prožili život v souladu s Ježíšovým učením. Pullman si je však vědom toho, že lidé potřebují nějakou verzi

nebe. Takou verzí má být nebeská republika, zřízení svobodných obyvatel bez jakýchkoli světských i církevních autorit.

Nebeská republika pracuje s výtkou sociálního ateismu, podle níž je náboženství nástrojem, s jehož pomocí vládnoucí třída kontroluje společnost. Nebeská republika je snahou vybudovat lepší svět právě v průběhu lidského života, nečekat na onen zasloužený posmrtný ráj. Trilogie nenabízí řešení, jak takovou republiku vybudovat. Sami hlavní kladní hrdinové symbolizují křesťanské hodnoty – lásku, sebeobětování, ochotu pomoci ostatním, empatii, soucit, odvalu bojovat proti zlu. Trilogie také klade důraz na toleranci vůči jiným rasám/etnikům (černošský král Ogunwe, komunita Romunů) a sexuálním menšinám (homosexuální vztah andělů Balthamose a Barucha). Vybudování nebeské republiky předpokládá lásku a uvědomělost jednotlivců, aby vzniklo společenství, které nebude řízeno samozvanou autoritou. Takový předpoklad, že všichni lidé jsou dobří a společenství díky tomu bude samovolně fungovat, je přinejmenším naivní. Nebeská republika je zkrátka umělý konstrukt, utopie, a jako takový nemá velké šance na životaschopnost.

Nebeská republika v trilogii tedy není východisko z „boží tyranie“, jak by se na první dojem mohlo zdát, ale je to další možná forma autority. Ač zřejmě vychází z představy ráje, je to jiná verze autoritativního vedení, proti němuž vlastně bojují kladní hrdinové *Jeho temných esencí*, když chtějí vybudovat vlastní společenský řád. Starý autoritářský režim tak zřejmě bude nahrazen novým, možná lepším, nebo také horším uspořádáním.

V textu trilogie se také odráží netolerance, kterou sám autor vyčítá církvím, respektive náboženstvím. Text *Jeho temných esencí* nám vlastně nenabízí odpověď na otázku, co by se stalo s těmi, kteří by odmítli institut nebeské republiky. Pullman se sice inspiroval *Ztraceným rájem*, ale i v tomto případě se od něj odklání. Bůh v Miltonově eposu dal člověku svobodnou vůli, i když věděl, že člověk podlehne pokušení a za trest bude vyhnán z Edenu. Jakou volbu budou ale mít svobodomyšlné bytosti ve světech trilogie? Je tu jen nebeská republika a nic víc.

Závěrem je možné připustit, že trilogie se striktně nevymezuje vůči víře. Není tedy "plnohodnotně" ateistická, protože připouští existenci víry v tom smyslu, že si z ní bere ony esence – v přeneseném významu prazáklady dobra i zla. Trilogie pracuje s biblickým příběhem o pádu, doplněným o události jemu předcházející, převzaté z Miltonova *Ztraceného ráje*. Hlavní atributy příběhů zůstávají stejné – jde o prozření, boj dobra proti zlu, použití podobných prvků a postav (andělé, Satan, Bůh, Adam a Eva

atd.). Lišila se ale například verze nebe, místo níž trilogie nabízí nebeskou republiku. Ta se podobá křesťanskému pojetí nebe ve smyslu, že pokud budeme dodržovat jistá pravidla a ctít jisté hodnoty, bude nám dobře. Nebeská republika ovšem toto vykoupení nabízí člověku už za jeho života, nikoliv až po smrti.

Philip Pullman se zdá být obdobou Autority, když se v textu *Jeho temných esencí* snaží vytvořit funkční řád, který se mu jeví jako správný. Navzdory autorem samým avizovanému zabití Boha („Mé knihy jsou o zabití Boha.“), došlo pouze k nahrazení falešného Boha (Autority) pravým Bohem (Prachem). Závěrem se dá o trilogii říci to, co již zmínili Donna Freitasová a Jason E. King, a totiž, že ateista vytvořil dílo, která se dá číst jako soudobá křesťanská klasika.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

BLAKE, William. *Snoubení nebe a pekla/William Blake; výbor z překladů Jaroslava Skalického a Otto F. Bablera*. Přel. O. F. Babler. Liberec: Dauphin, 1994. ISBN 80-901842-5-1.

DAWKINS, Richard. *Boží blud: Přináší náboženství útěchu, nebo bolest?*. Přel. Z. Gabajová. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1698-0.

JUNGMANN, Josef. *Překlady I, Jana Miliona Ztracený ráj*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. ISBN neuvedeno.

Korán. Přel. I. Hrbek. Praha: Odeon, 1972. ISBN neuvedeno.

MILTON, John. *Milton: Poems*. London: David Campbell Publishers Ltd., 1996. ISBN 1-85715-729-X.

MILTON, John v PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas*. Přel. T. Mika. Praha: Argo, 2007.

PULLMAN, Philip. *His Dark Materials. Book One, The Golden Compass*. New York: Laurel-Leaf Books, 2003. ISBN 0-440-23813-7.

PULLMAN, Philip. *His Dark Materials. Book Two, The Subtle Knife*. New York: Laurel-Leaf Books, 2003. ISBN 0-440-23814-5.

PULLMAN, Philip. *His Dark Materials. Book Three, The Amber Spyglass*. New York: Yearling, 2003. ISBN 0-440-41856-9.

PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek I, Zlatý kompas*. Přel. D. Křest'ánová. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-875-6.

PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek II, Jedinečný nůž*. Přel. D. Křest'ánová. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-888-6.

PULLMAN, Philip. *Jeho temné esence. Svazek III, Jantarové kukátko*. Přel. D. Křest'ánová. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-963-0.

SOUŠEK, Zdeněk a kol. *Knihy tajemství a moudrosti I.: mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy*. Praha: Vyšehrad, 1995. ISBN 80-7021-144-X.

Primární elektronické zdroje:

BIBLE: Písmo svaté Starého a Nového zákona, překlad pro 21. století. Dostupný z www: <<http://www.bible21.cz/online>>

BLAKE, WILLIAM. *Marriage of Heaven and Hell*. John W. Boston: Luce and Copany, 1906. Dostupný z www: <<http://www.archive.org/stream/marriageofheaven00blak#page/n5/mode/2up>>

BLAKE, WILLIAM. *Milton a Poem*. The English Department of The University of Georgia. Dostupný z www: <<http://www.english.uga.edu/nhilton/Blake/blaketxt1/milton.html>>

BLAKE, WILLIAM. *The Book of Urizen*. eBooks@Adelaide, The University of Adelaide Library. Dostupný z www: <<http://ebooks.adelaide.edu.au/b/blake/william/urizen/index.html>>

von KLEIST, Heinrich. *Über das Marionettentheater*. [online]. Project Gutenberg-DE. Dostupný z www: <<http://gutenberg.spiegel.de/buch/593/1>>

Sekundární literatura:

BRADLEY, Arthur and Andrew TATE. *New Directions in Religion and Literature: New Atheist: Fiction, Philosophy and Polemic after 9/11*. London: Continuum, 2010. ISBN 978-0-8264-4629-9.

FREITAS, Donna and Jason E. KING. *Killing the Imposter God: Philip Pullman's Spiritual Imagination in His Dark Materials*. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. ISBN 978-0-7879-8237-9.

FROST, Laurie. *The Elements of His Dark Materials: The Guide to Philip Pullman's Trilogy*. Buffalo Grove: Fell Press, 2006. ISBN 0-9759430-1-4.

GREENBLATT, Stephen a M.H. Abrams. *Norton Anthology of English Literature Volume 2*. New York: W.W. Norton, 2006. ISBN 0-393-92532-3.

GRIBBIN, Mary and John R. GRIBBIN. *The Science of Philip Pullman's His Dark Materials*. New York: Laurel-Leaf, 2007. ISBN 978-0-375-83146-1.

HATLEN, Burton. Pullman's *His Dark Materials*, a Challenge to the Fantasies of J.R.R. Tolkien and C.S. Lewis, with an Epilogue on Pullman's Neo-Romantic Reading of Paradise Lost. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman's Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 75-94. ISBN 978-0-8143-3207-8.

HEJNA, Dalibor. *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0.

LEMAÎTRE, Nicole, Marie-Thérèse QUINSON a Véronique SOT. *Slovník křesťanské kultury*. Přel. J. Binder a kol. Praha: Garamond, 2002. ISBN 80-86379-41-8.

LOUKOTKA, Jiří. *Vědecký ateismus a světonázorová výchova*, Praha: Horizont, 1979. ISBN neuvedeno.

MASSON, Sophie. Lord Asriel: Dad from Hell or Heroic Rebel? In: WESTERFELD, Scott. *The World of the Golden Compass: The Otherworldly Ride Continues*. Ann Arbor: Borders Group Inc., 2007. s. 31-41. ISBN 0-9792331-2-7.

OLIVER, Evelyn D. and James R. LEWIS. *Angels A to Z*. 2nd ed. Canton,: Visible Ink Press, 2008. ISBN 978-1-57859-212-8.

OWEN, James A. Dancing with the Dust: A Mote from the Periphery. In: WESTERFELD, Scott. *The World of the Golden Compass: The Otherworldly Ride Continues*. Ann Arbor: Borders Group Inc., 2007. s. 155-163. ISBN 0-9792331-2-7.

PAGELS, Elaine H. *The Gnostic Gospels*. New York: Vintage Books, 1989. ISBN 0-679-72453-2.

PAVLINCOVÁ, Helena a kol. *Slovník : judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1. vydání, 1994. ISBN 80-204-0440-6.

POKORNÝ, Petr. *Píseň o perle: tajné knihy starověkých gnostiků*. Praha: Vyšehrad, 1986. ISBN neuvedeno.

RAYMENT-PICKARD, Hugh. *The Devil's Account: Philip Pullman and Christianity*. London: Darton Longman & Todd, 2004. ISBN 0-232-52563-3.

RUSSELL, Mary Harris. "Eve, Again! Mother Eve!": Pullman's Eve Variations. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman's Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 212-222. ISBN 978-0-8143-3207-8.

SCOTT, Carole. Pullman's Enigmatic Ontology: Revamping Old Traditions in *His Dark Materials*. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman's Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 95-105. ISBN 978-0-8143-3207-8.

SCHWEIZER, Bernard. "And He's A-Going to Destroy Him": Religious Subversion in Pullman's *His Dark Materials*. In: LENZ, Millicent and Carole SCOTT. *His Dark Materials Illuminated: Critical Essays On Philip Pullman's Trilogy (Landscapes of Childhood)*. Detroit: Wayne State University Press, 2005. s. 160-173. ISBN 978-0-8143-3207-8.

SQUIRES, Claire. *Philip Pullman's His Dark Materials Trilogy: A Reader's Guide*. New York: Continuum, 2003. ISBN 0-8264-1479-6.

ŠTAMPACH, Ivan Odilo. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-384-0.

TRESMONTANT, Claude. *Bible a antická tradice*. Přel. J. Sokol. Praha: Vyšehrad, 1970. ISBN neuvedeno.

TUCKER, Nicholas. *Darkness Visible: Inside the World of Philip Pullman*. London: Wizard Books, 2003. ISBN 1-84046-482-8.

WATKINS, Tony. *Dark Matter: Shedding Light on Philip Pullman's Trilogy*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2006. ISBN 0-8308-3379-X.

Sekundární elektronické zdroje:

BROWN, John E. Neo-Platonism in the Poetry of William Blake. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, vol. 10, No. 2, (September 1951), s. 43-52. JStor. Dostupný z www: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/426787?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21102216144227>>

BUTLER, Robert. *Philip Pullman's Dark Arts. Interview with Philip Pullman*. [online]. Intelligent Life Magazine. 12/2007. Dostupný z www: <<http://moreintelligentlife.com/story/an-interview-with-philip-pullman>>

CALDECOTT, Leonie. *The Stuff of Nightmares*. [online]. Catholic Herald., 29.10. 1999. Dostupný z www: <<http://archive.catholicherald.co.uk/article/29th-october-1999/7/the-stuff-of-nightmares>>

EZARD, John. *Narnia Books Attacked as Racist and Sexist*. [online]. The Guardian, 3.6. 2002. Dostupný z www: <<http://www.guardian.co.uk/uk/2002/jun/03/gender.hayfestival2002>>

GARCIA, Elena. *Conservatives Urge Ban on 'Harry Potter' Over Witchcraft, Homosexuality*. [online]. ChristianPost.com, 30.10. 2007. Dostupný z www: <<http://www.christianpost.com/news/conservatives-urge-ban-on-harry-potter-over-witchcraft-homosexuality-29889/>>

HARRIS, Paul. *Holy war Looms over Disney's Narnia Epic*. [online]. The Observer, 16.10. 2005. Dostupný z www: <<http://www.guardian.co.uk/uk/2005/oct/16/film.thechroniclesofnarniafilms>>

HITCHENS, Christopher. *Oxford's Rebel Angel*. [online]. Vanity Fair., 10/2002. Dostupný z www: <<http://www.vanityfair.com/culture/features/2002/10/hitchens200210>>

HITCHENS, Peter. *This Is the Most Dangerous Author in Britain*. [online]. The Mail on Sunday., 27.1. 2002. Dostupný z www: <<http://home.wlv.ac.uk/~bu1895/hitchens.htm>>

KELLAWAY, Kate. *A Wizard with Words*. [online]. The Observer., 22.10. 2000. Dostupný z www: <<http://www.guardian.co.uk/books/2000/oct/22/booksforchildrenandteenagers.whitbreadprize2001>>

MAGUIRE, Gregory. *The Amber Spyglass*. [online]. The Horn Book., 11/12 2000. Dostupný z www: <http://archive.hbook.com/magazine/reviews/single/nov00_pullman.asp>

MARR, Andrew. *Pullman Does for Atheism What C.S. Lewis Did for God*. [online]. The Telegraph, 24.1. 2002. Dostupný z www: <<http://www.telegraph.co.uk/comment/3572210/Pullman-does-for-atheism-what-C-S-Lewis-did-for-God.html>>

MEACHAM, Steve. *The Shed Where God Died*. [online]. The Sydney Morning Herald., 13.12. 2003. Dostupný z www: <<http://www.smh.com.au/articles/2003/12/12/1071125644900.html>>

MARRIN, Minette. *What Happens to the Kingdom of Heaven When God Is Killed?* [online]. The Telegraph., 21.10. 2000. Dostupný z www: <<http://www.telegraph.co.uk/comment/4256073/What-happens-to-the-Kingdom-of-Heaven-when-God-is-killed.html>>

MOLONEY, Daniel P. *An Almost Christian Fantasy*. [online]. First Things. 12/2001. Dostupný z www: <<http://www.firstthings.com/article/2007/12/001-an-almost-christian-fantasy-18>>

PULLMAN, PHILIP. *Sally Lockhart Quartet*. [online]. Philip Pullman Official Website. Dostupný z www: <<http://www.philip-pullman.com/pages/content/index.asp?PageID=72>>

PULLMAN, Philip. *Faith and Fantasy*. [online]. Australian Broadcasting Company Radio National., 24.3. 2002. Dostupný z www: <<http://www.abc.net.au/radionational/programs/encounter/faith-and-fantasy/3513418>>

ROBERTS, Susan. “*A Dark Agenda?*” *Interview with Philip Pullman*. [online]. Surefish. 11/2002. Dostupný z www: <http://www.surefish.co.uk/culture/features/pullman_interview.htm>

SHARKLEY, Alix. *Books: Heaven, Hell, and the Hut at the Bottom of the Garden. Interview with Philip Pullman*. [online]. The Independent, 6.12. 1998. Dostupný z www: <<http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books-heaven-hell-and-the-hut-at-the-bottom-of-the-garden-1189628.html>>

WOOD, Graeme. *The Atheist Who Strangled Me*. [online]. The Atlantic., 24.04. 2013. Dostupný z www: <<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2013/05/the-atheist-who-strangled-me/309292/>>